

PAPER DETAILS

TITLE: Erol Güngör`e göre İslam ve Türk Modernleşmesi

AUTHORS: İlhan Yıldız

PAGES: 100-121

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4216824>

Araştırma Makalesi / Research Article

Erol Güngör'e göre İslam ve Türk Modernleşmesi

Islam and Turkish Modernization according to Erol Güngör

İlhan Yıldız¹

Makale Bilgisi

<i>Alındı:</i>	16.09.2024
<i>Düzeltildi:</i>	30.12.2024
<i>Kabul Edildi:</i>	01.12.2024
<i>Yaymlandı:</i>	31.12.2024

Öz

Bu makale, Türk sosyal psikolog ve aydın Erol Güngör'ün İslam, modernleşme, milliyetçilik ve laiklik konularındaki görüşlerini derinlemesine inceler. Çalışmanın temel amacı, Güngör'ün bu temaları modernleşme bağlamında Türkiye'nin sosyo-kültürel dinamiklerini ve kimlik oluşumunu anlamak amacıyla nasıl birleştirdiğini ortaya koyar. Nitel araştırma yöntemlerinin benimsendiği bu çalışmada, Güngör'ün eserleri tarihsel, sosyolojik ve kültürel bağlamlarda kapsamlı bir şekilde analiz edilir ve bu analizler geniş bir literatür taraması ile desteklenir. Bulgular, Güngör'ün Batı modernleşme modellerine eleştirel bir bakış geliştirdiğini ve İslami ve Türk kültürel unsurlarını bir sentez içinde birleştirmeyi amaçladığını ortaya koyar. Yapılan analizler, laiklik ve modernleşmenin toplumsal ve kültürel etkilerine odaklanır, Güngör'ün etnik milliyetçiliğe yönelik eleştirilerini, Türk-İslam sentezi yorumunu ve geleneği moderniteyle uzlaştırma yaklaşımlarını ayrıntılı bir biçimde tartışır. Çalışma, Güngör'ün fikirlerinin Müslüman toplumların modernleşme sürecindeki zorluklara dair derinlemesine bir perspektif sunduğunu ve bu bağlamda güncel sosyo-politik tartışmalara önemli katkılar sağladığını vurgular.

Anahtar Kelimeler: Din, Modernleşme, Kültür Değişimleri, Batılılaşma, Türk-İslam sentezi

Article Information

<i>Received:</i>	16.09.2024
<i>Revised:</i>	30.12.2024
<i>Accepted:</i>	01.12.2024
<i>Published Online:</i>	31.12.2024

Abstract

This article provides an in-depth examination of the views of Turkish social psychologist and intellectual Erol Güngör on Islam, modernization, nationalism, and secularism. The main objective of the study is to reveal how Güngör integrates these themes to understand Turkey's socio-cultural dynamics and identity formation in the context of modernization. In this study, which adopts qualitative research methods, Güngör's works are comprehensively analyzed within historical, sociological, and cultural contexts, and these analyses are supported by an extensive literature review. The findings reveal that Güngör develops a critical perspective on Western modernization models and aims to synthesize Islamic and Turkish cultural elements. The analyses focus on the social and cultural impacts of secularism and modernization, discussing Güngör's critiques of ethnic nationalism, his interpretation of the Turkish-Islamic synthesis, and his approaches to reconciling tradition with modernity. The study emphasizes that Güngör's ideas provide an in-depth perspective on the challenges of modernization for Muslim societies and make significant contributions to current socio-political debates.

Key Words: Religion, Modernization, Cultural Change, Westernization, Turkish-Islamic Synthesis

¹ Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türk İslam Düşüncesi Tarihi Anabilim Dalı, ilhanyildiz@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-00033848-6723.

1. Giriş

Erol Güngör, Türk düşünce dünyasında derin izler bırakmış ve kendisini sosyal bilimci olarak tanımlayan önemli bir düşündürdür (Güngör, 1997: 10). İslam, Türk modernleşmesi, milliyetçilik ve kültürel değişim üzerine yaptığı kapsamlı çalışmalarıyla Türkiye'nin toplumsal dinamiklerini anlamamıza rehberlik eder. Güngör, ele aldığı konuları teorik düzeyde bırakmayıp, Türk toplumunun pratik sorunlarına da çözümler arar. Bu yönüyle, çalışmaları toplumun yapısında ve kültürel kodlarında derin bir etki yaratmıştır. Güngör'ün tarihsel ve kültürel bağlamlardaki derin analizleri, modern Türkiye'de İslam'ın, kültürel kimliğin ve modernleşme süreçlerinin nasıl şekillendiğine dair aydınlatıcı bir bakış sunar. Onun eserleri, toplumsal yapıyı anlamaya çalışırken modernleşme çabalarının tarihsel kökenlerini ve kültürel yansımalarını da derinlemesine inceler. Bu nedenle, Güngör'ün çalışmaları, Türkiye'nin tarihsel birikimi ve kültürel dönüşümlerini anlamak isteyenler için vazgeçilmez bir kaynak niteliği taşır. Milliyetçilikten kültürel değişime kadar geniş bir yelpazede sunduğu görüşler, sadece akademik çevrelerde değil, toplumsal düşüncenin farklı katmanlarında da yankı bulur. Bu nedenle, Güngör'ün eserleri günümüzde de toplumsal meseleleri çözümleme ve modernleşme süreçlerini değerlendirme açısından yol gösterici olmaya devam etmektedir.

Erol Güngör, Türk düşünce dünyasında müstesna bir yere sahip bir akademisyen olarak, Türkiye'deki İslam ve modernleşme ilişkisi üzerine derinlemesine analizler sunar. Güngör, Türk toplumunun Batılılaşma çabalarındaki içsel çelişkileri eleştirerek, "Batı'nın teknolojisini alalım, kültürünü almayalım" şeklindeki yaklaşımın sürdürülebilir olmadığını vurgular. Ona göre kültürel ve teknolojik unsurlar birbirine sıkı sıkıya bağlıdır ve yalnızca teknolojiyi benimseyip kültürel etkilerden kaçınmak mümkün değildir. Güngör, İslam dünyasının modernleşme sürecinde karşı karşıya kaldığı yapısal sorunları değerlendirirken, Müslüman toplumların çağdaş dünyada yaşadığı pratik zorlukları tarihsel bir perspektif ve analitik bir yaklaşımla ele alır. Türkiye'de laiklik ilkesi konusunda ise, laikliğin adeta bir "din" gibi algılanmasına yönelik eleştirileri dikkat çeker ve bu algının toplumsal bütünleşme üzerindeki olumsuz etkilerini vurgular. Türk-İslam sentezi bağlamında, Güngör, Türk kimliğinin tarihsel ve kültürel unsurlarını ön plana çıkarır ve etnik milliyetçiliği eleştirerek, milliyetçiliğin kültürel boyutlarını savunur. Bu bağlamda, milliyetçilik anlayışını kültürel zenginlik ve tarihsel süreklilik üzerinden yeniden tanımlamayı önerir. Batı ve İslam dünyası arasındaki ilişkilerde ise, Arnold Toynbee'nin medeniyetlerin yükseliş ve çöküş süreçlerine dair görüşlerinden esinlenir ve İslam toplumlarının Batılı modernleşme modellerine karşı gösterdiği direniş ve uyum süreçlerini analiz eder. Bu çerçevede, İslam'ın modern dünyadaki konumu, Türk toplumunun modernleşme deneyimi ve dinin toplumsal işlevleri üzerine kapsamlı ve eleştirel bir değerlendirme sunar (Güngör, 1997: 192-193). Güngör'ün milliyetçilik, kültürel değişim, modernleşme ve toplumsal dönüşüm konularında sunduğu görüşler, yalnızca akademik çevrelerle sınırlı kalmaz, aynı zamanda genç nesiller, entelektüel çevreler ve muhafazakâr kesimler gibi toplumun çeşitli kesimlerinde de yankı bulur. Güngör'ün eserleri, günümüz toplumsal meselelerini anlamak ve modernleşme süreçlerini değerlendirmek açısından hâlâ yol gösterici bir rehber niteliğindedir. Özellikle kültürel kimlik krizleri, din-devlet ilişkileri, laiklik tartışmaları ve Batı ile İslam dünyası arasındaki gerilimler gibi meselelerde Güngör'ün analizleri, günümüz koşullarında da geçerliliğini korur ve toplumsal bilinçlenmeye katkı sunar.

Metodoloji

Bu çalışmanın temel amacı, Erol Güngör'ün İslam, modernleşme, milliyetçilik ve laiklik konularına ilişkin düşüncelerini nitel araştırma yöntemleriyle kapsamlı bir şekilde inceler ve bu doğrultuda Güngör'ün Türkiye'nin toplumsal meselelerine sunduğu özgün katkıları ortaya koyar. Araştırma, Güngör'ün yayımlanmış eserleri ile kendisi hakkında yazılan akademik makaleler, monografiler, tezler ve diğer ikincil kaynaklar üzerinden derinlemesine bir literatür taramasına dayanır. Güngör'ün eserleri tarihsel, sosyolojik ve kültürel bağlamda analiz edilerek, düşüncelerinin günümüz Türkiye'sindeki toplumsal dinamiklerle olan ilişkileri ortaya konur.

Araştırmanın ilk bölümünde, Güngör'ün modernleşme ile İslam arasındaki ilişkilere dair düşünceleri, özellikle Türkiye'nin Cumhuriyet dönemi reformları bağlamında ele alınır. Güngör'ün, Batı ile Müslüman toplumlar arasındaki kültürel ve bilimsel etkileşimlere yönelik eleştirileri incelenir; Batı modernleşme modelinin Müslüman toplumlar üzerindeki etkileri ve bu modelin İslam dünyasında yol açtığı bölünmeler kapsamlı bir şekilde değerlendirilir. Bu çerçevede, Güngör'ün modernleşme eleştirileri, Müslüman toplumların kendilerini yeniden tanımlama ve modern dünyada yer bulma süreçlerine ilişkin derin sosyolojik analizler sunar.

İkinci bölümde, Güngör'ün laiklik kavramına ve bu kavramın Türkiye'deki uygulamalarına dair görüşleri derinlemesine ele alınır. Laikliğin teorik olarak din ve devlet işlerinin ayrılması anlamına geldiği; fakat Türkiye'de pratikte yaşanan tek taraflı müdahaleler, özellikle devletin din üzerindeki baskıcı tutumları ve ibadet özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar üzerine yaptığı eleştiriler analiz edilir. Güngör'ün, siyasal elitlerin laiklik ve halk arasındaki ilişkiyi nasıl şekillendirdiğine dair gözlemleri, Türkiye'deki demokratik süreçlerin işleyişine ilişkin kritik bir perspektif sunar.

Araştırmanın son bölümünde ise, Güngör'ün Türk milliyetçiliği ve Türk-İslam sentezi konusundaki düşünceleri detaylı bir şekilde analiz edilir. Bu bölümde, Türk kimliğinin oluşumunda İslam'ın rolü ve milliyetçilik anlayışının etnik kökenin ötesinde kültürel ve dini bir sentez olarak nasıl şekillendiği ele alınır. Güngör'ün milliyetçilik anlayışı, dar etnik köken temelli yaklaşımları eleştirerek, Türk kimliğinin tarihsel ve kültürel zenginliklerini vurgulayan bir çerçeve sunar ve bu bağlamda önemli bir katkı sağlar.

2. Türkiye, İslam ve Modernleşme

Erol Güngör'ün yaşamı ve eserleri, onun İslam üzerine yürüttüğü derinlemesine çalışmalarla ayrılmaz bir bütün oluşturur. Güngör, Türk toplumunun meselelerine duyarlı bir entelektüel olarak, kültürel ve dini sorunlar üzerinde yoğunlaşır ve bu konuları düşünsel çalışmalarının odağı haline getirir. Erken yaşlardan itibaren çeşitli gazetelerde yazıları yayımlanan Güngör, hukuk, psikoloji, sosyoloji, iktisat, ahlak, din, tasavvuf ve felsefe gibi pek çok disiplinde derinlemesine çalışmalar yapar ve bu alanlara olan katkılarıyla dikkat çeker. Özellikle ahlak felsefesi üzerine yaptığı çalışmalar ve Türk toplumunun psikolojik yapısına dair sosyolojik analizleri, onun entelektüel derinliğini ortaya koyar. Güngör'ün İslam ile olan bağı, dedesi Hafız Osman tarafından verilen erken dönem eğitimiyle başlar. Babasının mesleği nedeniyle dedesiyle birlikte yaşayan Güngör, medrese eğitimi alarak dini temellerini sağlamlaştırır (Yazgan, 2018: 229). Bu süreç, Arapça ve Osmanlıca öğrenimi ile başlar ve İslam'ın temel metinlerinden Kur'an-ı Kerim, hadis kitapları, tefsir ve fıkıh metinlerinin detaylı bir şekilde okutulmasıyla tamamlanır. Güngör'ün klasik kaynaklara olan hakimiyeti, ilerleyen yıllarda akademik ve entelektüel çalışmalarında derinlemesine analizler yapabilmesine önemli ölçüde katkı sağlar (Güngör, 1996: 14). Güngör'ün düşünsel mirası, yalnızca dini ve kültürel konulara dair teorik tartışmalarla sınırlı kalmaz; aynı zamanda Türkiye'nin modernleşme sürecinde İslam'ın rolü ve bu rolün toplumsal dinamiklere yansımaları konusunda da derinlemesine bir perspektif sunar. Onun analizleri, laiklik, milliyetçilik ve İslam arasındaki karmaşık ilişkileri anlamada, Türkiye'deki sosyal ve siyasi değişimlerin daha kapsamlı bir perspektifle ele alınmasına olanak sağlar. Güngör, modernleşme süreçleriyle İslam'ın nasıl uzlaştırılabileceği konusunda geliştirdiği argümanlarla, hem kültürel bir yeniden inşa projesine hem de entelektüel bir geleneğe katkıda bulunur. Bu nedenle, onun eserleri sadece tarihsel bağlamda değil, günümüz Türkiye'sinin toplumsal ve kültürel dinamiklerini analiz etmede de önemli bir referans kaynağıdır.

Erol Güngör, Türkiye'nin Tek Parti dönemine denk gelen çocukluk ve gençlik yıllarını, bu dönemin siyasi ve toplumsal çalkantıları içerisinde geçiren önemli bir düşünürdür. 1938 yılında, Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının hemen ardından dünyaya gelen Güngör, İsmet İnönü'nün liderlik ettiği dönemde Türkiye'de büyür. Bu dönemde Türkiye, Batılı değerlere yönelme sürecine girer ve özellikle İslam'ın toplum üzerindeki etkilerini azaltma yönünde çeşitli reformlar gerçekleştirilir. Genç yaşlarda yazarlığa başlayan Güngör, Türkiye'nin maddi ve manevi sorunlarına duyarlı bir entelektüel olarak öne çıkar. Müslümanların ve Türk toplumunun karşılaştığı zorluklara çözüm üretmeye çalışır ve İslam'ın toplum içindeki yerini ve önemini vurgulayan çalışmalar yapar (Güngör, 1996, 14: 305; Mirzaoglu, 1998: 169). Bu çabalarını "İslam'ın Bugünkü Meseleleri" adlı kitabında toplar. Kitap, Güngör'ün çeşitli makale ve köşe yazılarından derlenmiş olup, günlük yaşamda Müslümanların İslam algısıyla ilgili ortaya çıkan sorunları ele alır. Güngör'ün eseri, teorik veya ütopyik meselelerden ziyade, toplumun içinden gelen somut sorunlara odaklanır ve bu yönüyle Türk toplumunun ve Müslümanların yaşadığı meselelere pratik ve uygulanabilir çözümler sunmayı amaçlar. Güngör, bu eserin hazırlık sürecinde Batı düşüncesini, özellikle Max Weber ve Emile Durkheim gibi sosyologların teorilerini ve sanayileşme süreçlerine dair Karl Marx'ın ekonomik analizlerini derinlemesine inceler. Paul Hazard'ın "Batı Dünyasında Büyük Değişme" ve Walt Whitman Rostow'un "İktisadi Gelişmenin Merhaleleri" gibi birçok Batılı eseri Türkçeye çevirerek bu alanlardaki bilgisini genişletir ve Türk okuyucusuna Batı'nın düşünsel birikimini sunar. Bu çeviriler, Türkiye'de modernleşme ve kalkınma süreçlerine yönelik düşünsel altyapının oluşmasına katkı sağlayarak, özellikle aydınlar ve akademisyenler arasında Batı'nın fikir dünyasının anlaşılmasını kolaylaştırır.

Ayrıca, İslam dünyası üzerine yazılmış, Seyyid Hüseyin Nasr'ın "İslam ve Modernizm" ve Fazlur Rahman'ın "İslam ve Çağdaşlık" gibi güncel eserleri de okuyarak ve bunların bazı bölümlerini tercüme ederek, dünyada olup bitenleri Türk toplumuna aktarmaya çalışır. Bu çalışmalar, Güngör'ün İslam'ın modern dünyadaki konumunu, özellikle sekülerleşme, modernleşme ve sanayileşme süreçlerinde İslam'ın toplumsal rolünü yeniden değerlendirme ve Müslümanların eğitim, ekonomik kalkınma ve kültürel kimlik gibi çağdaş sorunlarına dikkat çekme çabalarını yansıtır (Yazgan, 2018: 229). Güngör, bu süreçte İslam'ın modern dünyada karşı karşıya kaldığı zorlukların yanı sıra, bu zorlukların üstesinden gelebilme potansiyeline de vurgu yaparak, İslam'ın olumlu katkılarını ve toplumsal dayanışmaya yönelik gücünü ortaya koyar. Güngör'ün bu derinlemesine analizleri, İslam'ın modern dünyadaki rolüne ilişkin kapsamlı ve eleştirel bir perspektif sunarak, özellikle eğitim, hukuk, kadın hakları ve ekonomi gibi alanlarda İslam'ın nasıl bir etki yarattığını tartışır ve Türkiye'nin toplumsal ve kültürel dinamiklerine katkı sağlamayı hedefler.

İslam dünyasının modernleşme süreci, köklü değişim ve dönüşümlerle karakterize edilen son derece karmaşık bir olgu olarak ele alınabilir. Erol Güngör'ün de vurguladığı gibi, bu süreç, Müslüman toplumların "uyku ile uyanıklık" arasında, yani bilinçsiz bir alışkanlık ve aktif bir farkındalık arasında gidip gelerek modern dünyaya uyum sağlama çabalarını yansıtmaktadır (Güngör, 1997: 17). Bu toplumlar, modernleşme sürecine ayak uydurmaya çalışırken aynı zamanda kendi kimliklerini, yani dini inançlarını, kültürel değerlerini ve sosyal geleneklerini koruma mücadelesi vermektedir. Güngör'e göre, bu toplumlar modernleşmenin sunduğu fırsatları değerlendirme noktasında belirli adımlar atarken, aynı zamanda tarihsel ve kültürel miraslarıyla olan ilişkilerini nasıl yöneteceklerine dair derin çelişkiler yaşamaktadır. Modernleşme sürecinin farklı toplumsal gruplar, siyasi çevreler ve dini otoriteler arasında farklı tepkiler ortaya çıkardığı gözlemlenmektedir. Bir kesim, modernleşme sürecini benimseyerek bu yeni duruma uygun çözümler üretme yoluna gitmiş, diğer bir kesim ise modernleşmenin

zorunlu bir gereklilik olmadığını savunmuş ve İslam dünyasının "gerileme" olarak ifade edilen bir dönemden geçmediğini ileri sürerek mevcut statükoyu korumayı tercih etmiştir. Bu çeşitli yaklaşımlar, İslam dünyasında derinlemesine bir içsel muhasebe, yani kendi tarihsel miras ve değerlerinin modern dünya bağlamında nasıl anlamlandırılacağı üzerine kapsamlı bir değerlendirme ihtiyacını gündeme getirmiş ve Batı dünyası ile olan etkileşimlerin siyasi, kültürel ve ekonomik boyutlarda yeniden değerlendirilmesini zaruri kılmıştır. Örneğin, 2016 yılında Konya’da gerçekleştirilen İslam Düşünce Atlası lansmanında sunulan sınıflandırma, İslam düşüncesinin tarihini dört temel döneme ayırarak ele almaktadır. Bu sınıflandırma, İslam dünyasının tarihsel gelişimini daha sistematik ve anlaşılır bir biçimde sunmayı amaçlamaktadır: Klasik Dönem, Yenilenme Dönemi, Muhasebe Dönemi ve Arayışlar Dönemi. Bu sınıflandırma, İslam dünyasının iç dinamiklerini ve tarihsel dönüşümlerini anlamlandırmak için önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda "gerileme" tezine karşı geliştirilen bu yaklaşım, İslam dünyasının gerilemenin olmadığını, aksine tarih boyunca sürekli bir yenilenme ve öz-eleştiri sürecinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu perspektif, İslam düşüncesinin statik bir yapı olmadığını, aksine değişen şartlara uyum sağlama ve kendini yenileme kabiliyetine sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, İslam dünyasının modernleşme süreci, bu toplumların geleneksel değerleri ile modern dünya arasındaki dengeyi kurma çabalarını ve bu süreçte meydana gelen dönüşümleri anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir ve tarihsel gelişiminin incelenmesinde temel bir dayanak noktası olarak değerlendirilmelidir (*Erişim adresi: <https://islamdusunceatlasi.org/>*).

Erol Güngör’ün İslam dünyasının modernleşme sürecine dair analizleri, dönemin çeşitli entelektüel akımlarını derinlemesine değerlendirmesi ve bu akımların toplumsal dönüşüm üzerindeki etkilerini eleştirel bir perspektifle incelemesi bakımından son derece önemli ve özgün bir nitelik taşır. Güngör, Osmanlı modernleşme sürecini ele alırken, bu süreci yönlendiren Türkçü, Batıcı ve İslamcı yaklaşımların yerel kültürel ve sosyolojik gerçekliklere dair tutumlarındaki farklılıklara dikkat çeker. Güngör, Batıcı yaklaşımın modernleşmeyi batılılaşma ile eşdeğer görme eğilimini vurgulayarak, bu yaklaşımın yerel kültürel dinamiklerle çelişerek toplumsal çatışmalara yol açtığını ifade eder. Güngör’ün analizleri, Osmanlı modernleşme sürecinde etkili olan çeşitli entelektüel akımların (Türkçü, Batıcı ve İslamcı) Tanzimat dönemi reformları ve II. Meşrutiyet gibi tarihsel süreçler çerçevesinde nasıl şekillendiğini ortaya koyar. Türkçülerin ulusal kimliği merkeze alan yaklaşımları, Batıcıların radikal ve hızlı dönüşüm arayışları ve İslamcılarının geleneksel değerleri koruma çabaları, Güngör tarafından eleştirel bir çerçevede incelenir. Güngör, bu farklı yaklaşımların çoğu zaman birbirinden kopuk olduğuna ve bu kopukluğun toplumun modernleşme sürecinde ortak bir vizyonun oluşmasını engellediğine işaret eder. Stratejik uyumsuzluklar ve ortak hedeflerin eksikliği, sürdürülebilir reformların gerçekleştirilmesinde önemli engeller olarak değerlendirilir. Güngör’ün bu analizleri, Osmanlı modernleşme sürecinde yerel kültürel değerlerin ve sosyolojik dinamiklerin göz ardı edilmemesi gerektiğine dair önemli bir tartışma zemini sunar. Güngör’e göre, yerel kültürel kimliklerin ihmal edilmesi veya bu kimliklerle çatışma yaratacak modernleşme çabaları, modernleşmenin kalıcılığını ve toplum tarafından benimsenmesini zorlaştıran temel faktörlerden biridir. Güngör’ün bu bağlamda dile getirdiği eleştiriler, çağdaş modernleşme teorileri açısından da değerli çıkarımlar sunmakta ve toplumsal dönüşümün yerel koşullarla nasıl uyumlu hale getirilebileceğine dair kapsamlı bir perspektif sunmaktadır (Güngör, 1995, s. 12-15).

Güngör, modernleşme sürecini ele alırken yalnızca entelektüel akımların etkilerini irdelemenin ötesine geçerek, İslam dünyasının karşı karşıya olduğu somut yapısal zorluklara da vurgu yapmaktadır. Bu yapısal zorluklar arasında ekonomik eşitsizlik, eğitim yetersizliği ve sağlık hizmetlerindeki eksiklikler gibi sorunlar önemli bir yer tutmaktadır. Güngör’e göre, günümüzde İslam ülkelerinde gözlemlenen yoksulluk, yetersiz altyapı, kentlerin doğal afetler, savaşlar ve hızlı kentleşme gibi nedenlerle tahrip edilmesi, savaşlar ve iç çatışmalar gibi olgular bu toplumların modernleşme sürecinde karşılaştıkları en büyük engelleri oluşturmaktadır. Bu olumsuzluklar, ekonomik kalkınmayı engellemekte, toplumsal istikrarı zedelemekte ve modernleşme sürecinin gerektirdiği reformların hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, İslam dünyası yalnızca tarihsel bir krizin ötesinde, aynı zamanda ekonomik durgunluk, siyasi istikrarsızlık, toplumsal kutuplaşma ve altyapı eksiklikleri gibi bir dizi yapısal sorunla da derin bir kriz içerisinde. Görüşlerine göre, bazı aydınlar ve politikacılar bu durumu yüzeysel bir iyimserlikle ele almakta ve sorunları küçümseme eğilimi göstermektedir; Güngör, bu yaklaşımın gerçekçi olmadığını vurgulamaktadır. Ona göre, bu iyimser bakış açısı, mevcut sorunların derinliğini ve çözüm için gerekli olan kapsamlı değişiklikleri göz ardı etmektedir. Güngör, bu sorunların çözümü için yüzeysel bir iyimserlik yerine, entelektüel ve siyasi liderler tarafından derinlemesine bir öz-eleştiri yapılmasını ve özellikle ekonomik, eğitim ve sosyal reformlar alanlarındaki eksikliklerin kabul edilmesini önermektedir. Bu alanlarda somut adımlar atılması ve mevcut durumun açık ve gerçekçi bir biçimde değerlendirilmesi, bu reformların etkinliğini artırmak bakımından kritik öneme sahiptir (Güngör, 1997: 36-45).

Güngör’ün çalışmasının öne çıkan belirgin niteliklerinden biri, İslam dünyasının modernleşme sürecini salt bir geri kalmışlık ya da başarısızlık anlatısı olarak ele almaktan kaçınmasıdır. Bunun yerine, bu süreci ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal unsurları barındıran karmaşık ve çok katmanlı bir olgu olarak değerlendirir. Güngör, Osmanlı döneminden itibaren şekillenen modernleşme çabalarının, günümüz sorunlarının kökenlerini anlamak bakımından tarihi, kültürel ve toplumsal bağlamları açığa çıkaran kritik bir perspektif sunduğunu vurgular. Modernleşme sürecine tarihsel bir süreklilik içinde yaklaşır. Bu süreçte geleneksel aile yapısı, dini

değerler ve toplumsal normlar gibi yerel unsurlar ile ekonomik kalkınma, bilimsel ilerleme ve teknolojik yenilikler arasında bir denge kurma çabasının var olduğunu savunur. Modernleşmeyi analiz ederken, İslam dünyasının tarihsel mirasını ve mevcut sorunlarını dikkate alan, ekonomik, kültürel, dini ve siyasal boyutları kapsayan bütüncül bir yaklaşımı benimser. Bu değerlendirmeleriyle, Osmanlı aydınlarının modernleşme süreçlerine yönelik yaklaşımlarını eleştirel bir perspektiften değerlendirerek, modernleşmenin günümüz dinamiklerini anlamamıza daha derinlemesine bir katkı sunduğunu savunur. Güngör, İslam dünyasının mevcut sorunlarının çözümü için daha derinlemesine bir sorgulama ve gerçekçi bir eylem planının zorunluluğuna işaret eder. Bu eylem planı, eğitim reformlarını uygulamayı, ekonomik kalkınmayı sağlayacak sürdürülebilir projeleri hayata geçirmeyi, altyapı yatırımlarını artırmayı ve siyasal katılımı genişletmeyi içeren somut adımları kapsar. Bu adımlar, İslam dünyasının karşı karşıya olduğu eğitim eksiklikleri, ekonomik dengesizlikler, altyapı yetersizlikleri ve siyasal temsil sorunlarını çözmek için kritik öneme sahiptir. Eğitim reformları, bireylerin bilgi ve beceri düzeyini artırarak ekonomik ve toplumsal kalkınmaya katkı sağlar. Sürdürülebilir projeler ekonomik bağımsızlığı desteklerken, altyapı yatırımları yaşam standartlarını yükseltir. Siyasal katılımın genişletilmesi ise toplumun tüm kesimlerinin karar alma süreçlerine dahil olmasını sağlayarak demokratik bir yönetim oluşturur (Güngör, 1997: 36-45).

2.1. Türkiye'nin Modernleşme Serüveni

Ziya Gökalp, Türk toplumunun Batı medeniyetiyle entegrasyon sürecini "muasırlaşma" terimiyle tanımlar. Mümtaz Turhan ise bu süreci "garplılaşma" olarak adlandırır. Niyazi Berkes ise "çağdaşlaşma" kavramını kullanarak bu süreci açıklamaya çalışır. Erol Güngör ise bu süreci "Batılılaşma" veya "modernleşme" olarak ifade etmiştir. "Batılılaşma" daha çok Batı kültür ve yaşam tarzının benimsenmesi anlamına gelirken, "modernleşme" Batı'ya özgü olmayan, evrensel anlamda teknolojik, bilimsel ve toplumsal ilerlemeyi ifade eder. Bu süreci tanımlamak için kullanılan terimler yalnızca bu isimlerle sınırlı kalmamış, "Avrupalılaşma", "asrileşme" ve "medenileşme" gibi kavramlarla da ifade edilmiştir. "Avrupalılaşma", Avrupa kültürel değerlerinin ve yaşam biçimlerinin benimsenmesini ifade ederken, "asrileşme" dönemin gerekliliklerine uygun bir şekilde yenilenmeyi ifade eder. "Medenileşme" ise daha geniş anlamda bir toplumun kültürel ve ahlaki olarak gelişip uygarlaşması sürecine işaret eder. Bu terminolojik çeşitlilik, Türk toplumunun Batı ile bütünleşme sürecine ilişkin farklı perspektifleri ve yaklaşımları yansıtmaktadır. Örneğin, Ziya Gökalp'in 'muasırlaşma' yaklaşımı, modernleşmenin yerel kültürle uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesini savunurken; Mümtaz Turhan'ın 'garplılaşma' kavramı, Batı'nın bilimsel ve teknolojik gelişmelerine öncelik verilmesi gerektiğini vurgular. Niyazi Berkes'in 'çağdaşlaşma' anlayışı ise, toplumsal ilerlemenin evrensel değerlere dayandırılmasını önermektedir. Kavramların her biri, sürecin kendine özgü yönlerine ve farklı düşünsel temellere dayalı olarak, entegrasyon sürecinin farklı boyutlarını ele almaktadır. Bu düşünsel temeller arasında, modernleşmenin yerel kültürle uyum içinde gerçekleştirilmesi ve Batı'nın bilimsel-teknolojik birikiminin topluma kazandırılması gibi unsurlar yer almaktadır (Aksoy, 2018: 385).

Erol Güngör'ün *İslam'ın Bugünkü Meseleleri* adlı çalışması, İslam dini ile modern dünya arasındaki etkileşimi ve özellikle Müslüman toplumların modernleşme sürecinde karşılaştığı sorunları ele almaktadır. Kitabın adının "İslam'ın meseleleri" yerine "İslam'ın bugünkü meseleleri" olarak seçilmesi, İslam'ın özünde mükemmel olduğunu ifade eder. Bu seçim, sorunların dinin kendisinde değil, insanların dini anlayış ve uygulamalarında yattığını belirtir. Bu yaklaşım, Maide Suresi'nin 3. ayetindeki "Bugün dininizi mükemmelleştirdim" ifadesine dayanarak, İslam'ın eksiksiz olduğunu ve değerlendirmenin Müslümanların çağdaş pratik ve yorumları üzerinde yapılması gerektiğini vurgular. Güngör, Müslüman toplumların modernleşme gereksinimini kabul etmekle birlikte, bu modernleşmenin Kur'an ve Sünnet rehberliğinde, Asr-ı Saadet olarak bilinen ilk Müslümanların dönemine uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur. Güngör'e göre, modernleşme süreci, İslam'ın temel prensiplerinden sapmadan, tarihsel İslami öğreti ve pratiği çağdaş dünyaya uyarlamayı amaçlar. Bu perspektif, modernleşme ve gelenek arasında dengeli bir uyum arayışı olarak değerlendirilmelidir. Bu dengeyi sağlamak için, modernleşmenin getirdiği yenilikler ve teknolojik gelişmeler, İslami değerlere uygun bir şekilde benimsenmeli, toplumsal ve ekonomik kalkınma süreçleri, ahlaki ve manevi ilkelerle dengelenmelidir. Bu dengeyi sağlamak için, İslam'ın temel öğretileri korunarak eğitim, bilim ve teknoloji alanlarında gelişmeler teşvik edilmeli ve toplumsal reformlar, dini değerlerle uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Böylece hem dini değerler korunur hem de modern dünyanın gerekliliklerine uygun bir şekilde toplumsal gelişim sağlanır. Güngör, bu dengeyi sağlarken, geleneksel İslami değerlerin ihmal edilmeden korunarak, çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir uyarlamayı savunur. Bu yaklaşım, Müslüman toplumların kimliklerini koruyarak ve köklerinden kopmadan, modern dünyada varlık göstermelerini mümkün kılmayı amaçlamaktadır. Erol Güngör, modernleşme süreci hakkındaki görüşleriyle sadece Osmanlı Batıcılarından değil, modernleşmeyi Batı'nın değerlerini benimsemek olarak gören yaklaşımlarından; aynı zamanda İslamcı aydınlardan, modernleşmeyi Batı'nın kültürel ve ahlaki etkilerine karşı bir savunma refleksi olarak ele alarak yerel ve dini değerleri vurgulayan görüşlerinden de belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. İslamcı aydınlar, modernleşmeyi genellikle Batı'nın kültürel ve ahlaki etkilerini reddetme temeline dayandırmakta ve bu süreci aile yapısının korunması, dini ritüellerin sürdürülmesi ve toplumsal dayanışma gibi yerel ve dini değerlerle uyumlu bir şekilde sürdürmeyi savunmaktadır. Güngör ise bu yaklaşımı eleştirerek, modernleşmeyi yalnızca ahlaki ve kültürel bir mesele olarak ele almanın, bilimsel keşifler, sanayi devrimiyle gelen teknolojik yenilikler ve kentleşme gibi toplumsal dönüşümlerin önemini göz ardı etmek anlamına geldiğini belirtmektedir. Ona göre, bu tutum, Batı'nın etkilerine karşı duyulan bir tepki olarak savunmacı bir refleksin ötesine

geçememekte ve modernleşmenin gerektirdiği bilimsel, teknolojik ve toplumsal dönüşümleri kavramakta yetersiz kalmaktadır (Güngör, 1997: 8-9).

Güngör, İslam medeniyetinin altın çağlarındaki bilimsel ve felsefi başarıların modernleşme için bir model oluşturabileceğini savunur. İslamcı aydınların, bu dönemin bilime ve yeniliklere olan iştiağını yeniden canlandırmak yerine, yalnızca bir ideal olarak ele almasını eleştirir. Güngör, İslam'ın saadet çağı olarak bilinen bu dönemden hareketle modernleşmenin tarihsel birikimle uyumlu bir şekilde yeniden tanımlanması gerektiğini vurgular. Ona göre, modern bilimin reddi ya da ona mesafeli yaklaşmak, İslam dünyasının geçmişteki entelektüel başarısını görmezden gelmek anlamına gelir. İslam'ın orijinal öğretilerinin bilimi teşvik ettiğini hatırlatarak, modern bilim ve felsefeye açık bir tutumun benimsenmesi gerektiğini belirtir. Güngör, modernleşmenin yalnızca kültürel ve ahlaki bir uyanışla sınırlı kalmaması gerektiğini, bunun ötesinde toplumsal, ekonomik ve kurumsal yenilenmeyi de kapsamı gerektiğini savunur. Ona göre, Batı karşıtlığı ya da Batı'nın taklidi gibi tepkisel yaklaşımlar, İslam dünyasının sorunlarına çözüm sunmaktan uzaktır. Modernleşme, dinin esaslarına sadık kalırken toplumsal yapılar, eğitim sistemleri ve bilimsel gelişmeleri içeren kapsamlı bir dönüşümü gerektirir. Bu perspektifle Güngör, sadece dini değerlerin yeniden vurgulanmasının yeterli olmadığını, aynı zamanda bunların toplumsal ilerlemeye rehberlik edecek bir yenilenme hareketine dönüşmesi gerektiğini ifade eder. Erol Güngör, modernleşmeyi Batı karşısında savunmacı bir pozisyonundan kurtararak, İslam medeniyetinin tarihsel ve entelektüel mirasına dayanan özgün bir çerçevede ele alır. İslam dünyasının, kendi geçmişindeki bilimsel ve kültürel başarıları günümüzün gereklilikleriyle birleştirerek ilerlemesi gerektiğini savunur. Bu yaklaşımıyla Güngör, nostaljik ya da reaktif duruşların ötesine geçerek, İslam dünyasına tarihsel birikim ve çağın ihtiyaçlarını bütünleştiren yapıcı bir model önerir (Güngör, 2011b: 34).

Erol Güngör, İslam dünyasının modernleşme süreciyle ilgili süregelen tartışmaları eleştirel bir bakış açısıyla ele alır. Güngör'e göre, "ihya", "tecdit", "islah", "reform" ve "İslami modernizm" gibi kavramlar, farklı kültürel ve dil bağlamlarında çeşitli şekillerde ifade edilse de, özünde aynı amacı taşır: İslam'ın yeniden canlandırılması ve çağın gerekliliklerine, yani bilimsel gelişmelerin takip edilmesi, toplumsal adaletin sağlanması ve eğitim sisteminin güçlendirilmesi gibi ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi. Güngör, bu kavramlar etrafındaki tartışmaların, tarihsel anlam yükleri nedeniyle belirli bir kavrama gereğinden fazla odaklanılması ve bunun sonucunda dikkatin bu kavramların temsil ettiği dini ve toplumsal dönüşüm süreçlerinden uzaklaştığını vurgular. Bu bağlamda Güngör, "reform" ve "islah" kavramlarının farklı bağlamlarda kazandığı anlamlara özellikle dikkat çeker. "Reform" Batı'da genellikle Luther'in reform hareketi ile ilişkilendirilirken, Osmanlı'daki "islahat" girişimleri çoğunlukla başarısızlıkla anıldığı için olumsuz bir çağrışım yaratmaktadır. Bu olumsuz çağrışım, modernleşme girişimlerine karşı bir direnç oluşturmuş ve bu kavramların etkili bir şekilde benimsenmesini engellemiştir. Ancak Güngör, İslam bağlamında bu kavramların dini tahrif etmek anlamına gelmediğini, aksine İslam'ın asli kaynaklarına dönerek yeniden şekillenmeyi ifade ettiğini savunur. Ona göre, bu dönüşüm süreçleri, Hz. Peygamber'in öğretilerini temel almalı ve toplumsal canlanmayı sağlayacak şekilde yönlendirilmelidir. Güngör'ün düşüncelerinde, tecdidin önemini vurgulayan "Her asırda ümmetin din anlayışını yenileyecek müchtehitler gelecektir" şeklindeki hadis önemli bir yer tutar. Bu hadis, İslam'ın zamanın değişen ihtiyaçlarına uygun olarak yeniden yorumlanması gerektiğine işaret eder ve dinin esnek yapısını ortaya koyar. Güngör, modernleşme sürecinde Kur'an ve Sünnet'in kendisinden ziyade, Müslümanların bu kaynaklara dair yorumlarının gözden geçirilmesi gerektiğini savunur. Ona göre temel hedef, Müslümanlık anlayışını Saadet Asrı'ndaki "asli haline" döndürmektir. Bu, Hz. Peygamber'in örnek alındığı, ilim ve ahlakın merkeze konulduğu bir döneme dönüşü ve hem dini hem de toplumsal bir canlanmayı ifade eder (Güngör, 1997: 8-9).

Erol Güngör, yaşadığı dönemde Arap, Hint ve Kuzey Afrikalı düşünürlerin eserlerinden yararlanarak, bu entelektüel birikimi İslam dünyasının sorunlarını geniş bir bakış açısıyla değerlendirmek için kullanır. Güngör, bu düşünürlerin eserlerini inceleyerek İslam toplumlarının geri kalmasının en büyük nedenlerinden birinin entelektüel durgunluk olduğunu belirtir. Ona göre, İslam dünyasının yeniden gelişebilmesi için öncelikle entelektüel canlılığını ve yeniliğe açıklığını yeniden kazanması gerekir. Bu nedenle, İslam'ın erken dönemlerinde olduğu gibi bilimsel araştırmalar ve düşünsel tartışmaların tekrar desteklenmesi önem taşır. Güngör, ayrıca İslam'ın diğer dinlerden farklı olarak bilim ve yeniliğe açık bir yapısı olduğunu ve bu özelliğin yeniden canlandırılması gerektiğini savunur. Ona göre, bu özellik, İslam kültürünün temel unsurlarından biri olmalıdır. Güngör, İslam dünyasının Batı'dan gelen bilimsel ve teknolojik gelişmeleri kendi kültürel ve dini değerleriyle uyumlu bir şekilde benimsemesi gerektiğini vurgular. Modernleşmenin sadece Batı'yı kopyalamak anlamına gelmediğini, aksine İslam dünyasının kendi tarihsel ve kültürel kaynaklarından beslenerek özgün bir modernleşme süreci oluşturması gerektiğini ifade eder. Bu yaklaşım, İslam dünyasının kendi potansiyelini ortaya çıkarır ve Batı'ya eleştirel ama yapıcı bir bakış açısıyla yaklaşmasına olanak tanır (Güngör, 1997: 8-9).

Hz. Peygamber'in günümüzdeki rolü ve önemi, çağdaş dünyada sürekli olarak evrilen değerler ve normlar bağlamında değerlendirilmelidir. Medya ve teknolojinin hızla geliştiği bir dönemde, özellikle gençler üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, Müslüman toplumlar için Hz. Peygamber'in hayatının, öğretilerinin ve örnekliğinin sürekli olarak güncel ve anlamlı kılınması büyük bir önem taşımaktadır. Hz. Peygamber'in yaşamı ve öğretileri, onu yalnızca tarihsel bir figür olarak değil, aynı zamanda çağlar ötesi geçerliliği olan bir ahlaki ve ruhani lider olarak ele almayı gerektirir. Medya aracılığıyla sunulan değerler ve modeller çoğu zaman yüzeysel ve geçici

olabilirken, Hz. Peygamber'in sunduğu değerler derinlik ve süreklilik arz eder. Bu nedenle, onun hayatından alınacak dersler ve örnekler, günümüz toplumunun karşılaştığı zorluklarla başa çıkma konusunda rehberlik edebilir (Güngör, 1997: 8-9).

Eğitim sistemleri ve aile yapısı içinde Hz. Peygamber'in örnekliğinin güçlü bir şekilde işlenmesi, onun insanlık, adalet, hoşgörü ve sabır gibi ahlaki faziletlerini yeni nesillere aktarmak için hayati önem taşır. Bu, sadece dini metinlerin öğretilmesiyle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda bu değerlerin günlük hayatta nasıl uygulanabileceği konusunda pratik örneklerle desteklenmelidir. Hz. Peygamber'in örnekliğini güncel tutmak ve gündemde tutmak için, onun hayatının ve öğretilerinin çağdaş bağlamlarda nasıl uygulanabileceğini gösteren çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmalar, onun kişiliğini ve iradesini ön plana çıkararak, onu yüceltmek ya da sıradanlaştırmak gibi yanlışlardan kaçınılmalıdır. Hz. Peygamber'in örnekliği, Müslüman toplumları için yalnızca bir geçmiş zaman öyküsü değil, aynı zamanda günümüz dünyasında yol gösterici bir ışık olarak kalmalıdır. Bu, onun yaşamını ve öğretilerini sürekli olarak yeniden değerlendirme ve yeni nesillere uygun şekilde aktarma çabası gerektirir. Hz. Peygamber'in örnekliği, insanların yükselmesine ve daha faziletli bir yaşam sürmelerine olanak tanıyan temel bir kılavuz olarak kalmalıdır (Güngör, 1997: 8-9).

İslam dünyasında ulema, yani din bilginleri, tarih boyunca dinin yorumlanması ve uygulanmasında önemli bir rol oynamıştır. Örneğin, Abbasi döneminde ulema, şeriata geliştirilmesi ve medreselerin kurulması yoluyla toplumun dini ve sosyal yaşamının düzenlenmesinde kritik bir görev üstlenmiştir. Ancak bu rol, özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve II. Meşrutiyet sonrası dönemde yeniliklere ve çağın gerektirdiği değişimlere karşı bir direnç olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet sonrası Türkiye'de, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ve Zahid el-Kevseri gibi bazı ulemaların yenilikçi düşüncelere ve içtihatlarla sert tepki gösterdiği, bu düşünceleri tekfir (dinden çıkmış ilan etme) ve tezyif (aşağılama) yoluyla dışladığı görülmüştür. Bu durum, İslam dünyasında dini yorumlama sürecinde bir dönüşüm ve çatışma dönemine işaret etmektedir. Bu bağlamda, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin tutumu, dönemin zorluklarını ve çelişkilerini anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Mustafa Sabri Efendi, fotoğrafın sadece vesikalık olarak kullanılmasına fetva vererek modernleşme sürecine kısmi bir esneklik göstermiştir. Bu fetva, fotoğrafın kimlik doğrulama ve resmi işlemler gibi zaruri durumlarda kullanılması gerektiği anlayışına dayanmaktadır ve bu nedenle modernleşmenin sembollerinden biri olarak kabul edilen fotoğrafın sınırlı da olsa meşruiyet kazanmasına yol açmıştır. Ancak, diğer taraftan kendi görüşlerinden farklı fetvalar verenleri dışlamış ve Türkiye'yi "darü'l-harb" (İslam toprağı dışındaki savaş alanı) ilan etmiştir. Bu tutum, modernleşme sürecine karşı direnci ve dini yorumların çeşitliliğine yönelik hoşgörüsüzlüğü açıkça gözler önüne sermektedir. Bu hoşgörüsüzlük, toplumda farklı düşüncelerin bastırılmasına, sosyal gerilimlerin artmasına ve dini reform girişimlerinin sekteye uğramasına yol açmıştır (Güngör, 1997: 202).

Bu tarihsel dönemlerde ulemanın benimsediği yaklaşım, günümüzde de toplumsal kutuplaşma, dini yorumlardaki katılık ve sosyal adalet eksikliği gibi benzer sorunların varlığına dair önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Dini bilginler ve liderlerin, toplumun değişen ihtiyaçlarına — örneğin, toplumsal cinsiyet eşitliği, eğitimde fırsat eşitliği ve gençlerin manevi ihtiyaçları gibi — uygun yorumlar geliştirmeleri ve dinamik bir dini anlayış oluşturmaları gerektiği düşüncesi, İslam'ın tarihsel tecrübesinden çıkarılması gereken temel derslerden biridir. Ayrıca, dini liderlerin ve kurumların, dini metinlerin yorumlanması ve uygulanmasında daha açık fikirli ve kapsayıcı olmalarının — örneğin farklı mezheplerin ve toplumsal grupların görüşlerini dikkate alarak, kadınların dini yaşamda daha aktif rol almasını destekleyerek — toplumun bütün kesimlerine daha etkili bir şekilde ulaşılmasını sağladığı vurgulanmaktadır. Modern dünyayla uyumlu bir dini anlayış sürdürebilmek için, geçmişte yaşanan olaylardan — örneğin, Abbasi döneminde farklı mezhepler arasındaki hoşgörü ve Osmanlı döneminde gayrimüslim topluluklarla birlikte yaşama deneyimi gibi olaylardan — alınacak dersler ışığında daha toleranslı, kapsayıcı ve yenilikçi bir yaklaşımın benimsenmesi büyük önem taşımaktadır. Dinin, değişen dünya koşullarında insanlara rehberlik etmeye devam edebilmesi için, tarihsel olayların — örneğin, Endülüs dönemindeki kültürel çeşitlilik ve bilimsel gelişmelerin modern toplumlarda hoşgörü ve eğitim politikaları açısından yeniden değerlendirilmesi — ve dini yorumların sürekli olarak güncellenmesi gerekmektedir (Güngör, 1997: 203-208).

Erol Güngör, İslam uleması ve dinî otoritelerin modern çağın sorunlarına verdikleri yanıtların yeterliliği konusunda önemli bir tartışma başlatmaktadır. Güngör, kendi gözlemleri ve deneyimlerinden hareketle, dinî bilginlerin modern dünyanın getirdiği ekonomik eşitsizlik, teknoloji bağımlılığı, hızlı kentleşme ve aile yapısındaki değişim gibi sorunlar ve toplumsal değişimlere yeterince uyum sağlayamadığını öne sürer ve bu yetersizliğin toplumun kendi çözümlerini üretme arayışını tetiklediğini vurgular. Ona göre, ulema, örneğin faizin her koşulda yasak olduğu ve kadınların kamusal alanda yer almaması gerektiği gibi geleneksel yorumlara sıkı sıkıya bağlı kalmakta ve bu durum yenilikçi ve çağdaş çözümler geliştirme konusunda isteksizliğe yol açmaktadır. Bu durum, dinî otoritelerin toplumun ihtiyaçlarına cevap verme kapasitesini ciddi şekilde sınırlandırmaktadır. Güngör, özellikle faiz ve riba konusundaki tartışmaları, örneğin faizin sadece bir ekonomik araç mı yoksa toplumsal eşitsizliği artıran bir mekanizma mı olduğu yönündeki argümanları ele alarak, ulemanın modern ekonomik sistemlere uyum sağlama konusundaki başarısızlığının somut bir örneği olarak değerlendirir. Tarih boyunca İslam hukukunda önemli bir yere sahip olan riba kavramı, modern ekonomiyle karşı karşıya geldiğinde ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Riba, İslam'da faizli işlemler yoluyla ekonomik sömürüyü engellemek amacıyla yasaklanmıştır; ancak modern ekonomide faiz, sermaye akışını sağlamak, yatırımları finanse etmek ve ekonomik

büyümeyi teşvik etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu durum, riba yasağının modern finans sistemine nasıl entegre edilebileceği konusunda önemli bir çelişki yaratmaktadır. Faiz mekanizmalarının modern dünya ekonomisinde yaygın şekilde kullanılması, İslami finans prensipleriyle uyumlu alternatiflerin geliştirilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır. Ancak Güngör, ulemanın bu konuda yeterince çaba göstermediğini ve yenilikçi yaklaşımlar geliştiremediğini savunur. Geleneksel yorumların dışına çıkamayan ulema, modern ekonomik düzeni — örneğin, kredi sistemleri, küresel ticaret ağları ve finansal piyasa dinamikleri gibi özellikleri — anlamakta ve bu düzenle uyumlu İslami çözümler üretmekte yetersiz kalmaktadır (Güngör, 1997: 203-208).

Bu bağlamda Güngör, Müslümanların modern ekonomik sistemle uyum sağlayamamalarının bir suçlama konusu yapılmasını eleştirir. Ona göre, dini otoritelerin çağın gerekliliklerine uygun bir rehberlik sunamaması, toplumun "yoldan çıktığı" şeklindeki eleştirilerin temelini oluşturur. Ancak Güngör, bu tür suçlamaların haksız olduğunu belirtir ve asıl problemin, dini otoritelerin modern sorunlara çözüm üretme konusundaki eksikliklerinden kaynaklandığını ifade eder. Güngör'ün analizine göre, İslam ulemasının yenilikçi bir çerçeve geliştirememesi, sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel dönüşümlere uyum sağlama konusunda da ciddi bir sorun teşkil eder. Ulemanın, modern dünyanın karmaşık yapısını anlamak ve bu yapıya uygun çözümler üretmek yerine, geçmişe bağlı bir tutum sergilemesi, dini bilgiyi çağdaş bağlamda işlevsiz hale getirir. Güngör, bu durumu eleştirirken, çözümün geleneksel yorumları bütünüyle reddetmekte değil, bu yorumları çağın ihtiyaçlarına uygun bir şekilde yeniden yorumlamakta yattığını savunur. Erol Güngör, dinî otoritelerin modern sorunlara yeterli yanıtlar üretememesi nedeniyle toplumun kendi başına hareket etmek zorunda kaldığını ve bu durumun İslam dünyasında bir yenilenme ihtiyacını ortaya çıkardığını ifade eder. Bu perspektifle Güngör, İslam'ın temel prensiplerini modern dünyaya uyarlama sorumluluğunun, sadece ulema değil, aynı zamanda geniş bir entelektüel çaba gerektirdiğini vurgular. Bu süreç hem dini otoritelerin hem de toplumun çağın gerekleri doğrultusunda daha dinamik ve yenilikçi bir yaklaşım benimsemesini zorunlu kılar (Güngör, 1997: 203-208).

Güngör'ün eleştirilerinin tarihsel bir bağlamda önemli bir örneği olarak, Osmanlı Devleti döneminde Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin verdiği fetvalar gösterilebilir. Ebussuud Efendi, askeri ve iktisadi kriz dönemlerinde toplumun ihtiyaçlarına uygun fetvalar vererek, dini hükümlerin günlük hayatın gerçekleriyle uyumlu hale getirilmesine öncülük etmiştir. Bu tür pragmatik yaklaşımlar, dini yorumların ve uygulamaların esnek olabileceğini ve dönemin şartlarına göre şekillenebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, Güngör'ün çağrısı, İslam alimlerinin daha cesur, açık fikirli ve yenilikçi olmaları yönündedir. Modern dünyanın getirdiği karmaşık sorunlara ve ihtiyaçlara uygun çözümler üretmek için dinî otoritelerin tarihî içtihatları yeniden değerlendirmesi ve güncellemesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, İslam'ın evrensel ve zamansal özelliklerini korurken aynı zamanda çağın gerçeklerine uyum sağlamasını sağlayacak ve Müslüman toplumların karşılaştığı zorluklarla daha etkili bir şekilde başa çıkılmasına olanak tanıyacaktır (Güngör, 1997: 187).

19. yüzyılda Batı dünyasının bilim ve teknoloji alanında gerçekleştirdiği atılımlar, Müslüman dünyası içinde ciddi bir bölünmeye yol açmıştır. Bu dönemde iki ana görüş öne çıkmaktadır: Batıyı sorgusuz sualsiz benimseyen *Batıcı akım* ve İslam dünyasının kendi tarihine ve değerlerine daha sadık kalmayı savunan *gelenekselci akım*. Bu görüş, Batı'nın bilim ve teknoloji alanında kaydettiği ilerlemeleri idealize eder ve Müslüman dünyanın da benzer bir modernleşme yolunu izlemesi gerektiğini savunur. Nitekim 19. yüzyılın Batı bilimi, astronomiden biyolojiye, kimyadan fizik ve jeolojiye kadar pek çok alanda devrim niteliğinde gelişmeler yaşamıştır:

• Astronomi: Güneş sistemi ve evrenin yapıları üzerine detaylı keşifler yapılmış, matematiksel modeller geliştirilmiştir.

• Kimya: Periyodik tablo oluşturulmuş ve elementlerin atomik yapıları anlaşılmıştır.

• Organik Kimya: Günlük yaşamı değiştirecek kimyasal süreçler ve ürünler geliştirilmiştir.

• Fizik: Elektrik teorisi gelişmiş, enerjinin dönüşümü üzerine yasalar ortaya konmuştur.

• Jeoloji: Dünyanın oluşumu ve yapısı üzerine çığır açıcı bilgiler elde edilmiştir.

• Biyoloji: Darwin ve Lamarck ile evrimsel biyoloji, canlıların kökeni ve gelişimi üzerine yeni teoriler geliştirilmiştir.

Bu ilerlemeler, teknolojik devrimleri tetiklemiş ve lokomotifler, otomobiller, buharlı gemiler ve elektrik ampulleri gibi yeniliklerle modern yaşam şekillendirilmiştir (Güngör, 1997: 62).

İkinci görüş ise, Batı'nın bilimsel ve teknolojik üstünlüğünü, İslam dünyasının tarihi ve kültürel mirasıyla karşılaştıran ve bu üstünlüğü sorgulayan bir yaklaşımdır. Bu perspektiften bakıldığında, Batı'nın ilerlemesi, Müslüman dünyasının tarih boyunca yaptığı katkılara büyük ölçüde borçlu görünmektedir. İslam dünyası, Orta Çağlar boyunca bilim, matematik, tıp, astronomi ve felsefe alanlarında dünya çapında lider konumundaydı. İslam medeniyetinin Farabi, İbni Sina ve Gazali gibi büyük bilim insanları yetiştirdiğini ve bilimsel alanda önemli katkılar sunduğunu ifade eder. Batı'nın bilimsel ve teknolojik ilerlemeleri, bu görüşe göre, aslında İslam dünyasının tarihsel başarılarına dayanır ve bu nedenle Müslüman dünyanın kendi mirasına dönerek, bu birikimi çağdaş şartlarda yeniden değerlendirmesi gerektiği belirtilir. Bu bağlamda, Batı'nın ilerlemelerinin eleştirisi, sadece bir reddediş değil, aynı zamanda İslam dünyasına yöneltilen bir öz-eleştiri olarak da işlev görür. Bu yaklaşım Batı'nın teknolojik üstünlüğünü İslam medeniyetinin tarihsel mirasından ayrı düşünölemeyeceğini savunur ve Müslüman dünyanın Batı'yı taklit etmek yerine kendi bilimsel ve kültürel birikimini geliştirme yoluna gitmesi gerektiğini

vurgular. Bu yaklaşım, İslam dünyasının geçmişteki bilimsel ve entelektüel başarılarından ilham alarak geleceğe dönük bir yenilenme çabası içinde olması gerektiğini öne sürer ve bu yolla hem kendi toplumsal gelişimini hem de küresel düzene katkısını artırabileceğini ifade eder (Güngör, 1997: 72).

Bu tür fikir ayrılıkları, Müslüman dünyasının modernleşme sürecini derinden etkilemiş ve bu süreç, bazı Müslüman ülkelerin Batılılaşma yönünde adımlar atmasına, bazılarının ise daha muhafazakâr bir yol izlemesine neden olmuştur. Bu tartışma, günümüzde de farklı biçimlerde devam etmekte ve Müslüman toplumların küresel düzende nasıl konumlandıkları, bilim ve teknolojiye nasıl yaklaştıkları konusunda önemli bir perspektif sunmaktadır. Bu iki görüş arasındaki çatışma, modern dünya sisteminin nasıl anlaşılacağı ve değerlendirileceği konusunda önemli sorular ortaya koyar. İslam dünyasının kendi bilim ve kültür mirasını yeniden keşfetmesi ve bu mirası modern bilim ve teknolojiyle bütünleştirmesi, bu tartışmanın merkezinde yer alır. Batı'nın ilerlemesinin yanı sıra, İslam dünyasının tarihi ve kültürel katkılarının da küresel bilim ve teknoloji tarihindeki yerini yeniden değerlendirmek, bu sürecin önemli bir parçasıdır (Güngör, 1997: 76).

Erol Güngör'ün değerlendirmeleri, modernleşme sürecinin karmaşık sonuçlarını ve Türkiye'nin özelinde yaşanan kimlik ve medeniyet çatışmalarını ele alır. Güngör, Batı'nın teknoloji ve sanayileşme odaklı modernleşme modelinin vaat ettiği barış ve refahın, aslında dünya çapında çatışmalar, savaşlar ve eşitsizliklerle sonuçlandığını vurgular. Bu bağlamda, iki dünya savaşı ve Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşanan yoksulluk ve istikrarsızlık gibi olumsuzluklar, Batılı modernleşme anlayışının sınırlarını gösterir. Güngör'e göre, Türkiye'nin modernleşme süreci ne tam anlamıyla Batılılaşmayı başarabilmiş ne de köklü Müslüman kimliğini muhafaza edebilmiştir. Bu durum, Türkiye'nin ne Batı ne de Doğu ile tam anlamıyla entegre olamadığını ve kendi içinde bölünmüş bir kimlikle karşı karşıya kaldığını gösterir. Türkiye, bir yandan Avrupa Birliği (AB) üyeliği gibi Batı ile bütünleşme çabaları içinde bulunurken, diğer yandan Müslüman dünya ile olan tarihi ve kültürel bağlarını da korumaya çalışmaktadır. Güngör'ün analizlerinde Türkiye'nin "belli bir medeniyet havzasına girememiş" olması, ülkenin hem Batı hem de Doğu arasında sıkışmış, kendi benzersiz yörüngesini bulmaya çalışan bir ülke olduğunu gösterir. Türkiye'nin bu durumu, kültürel kimlik arayışı ve uluslararası ilişkilerdeki yerini belirleme çabası olarak da yorumlanabilir (Güngör, 1997: 100).

Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin yönetimi, modernleşme ve Batılılaşma sürecini hızlandırmak için belirgin adımlar atmıştır. Atatürk liderliğindeki bu dönüşüm hem siyasi hem de kültürel alanlarda derin izler bırakmıştır. Bu sürecin amacı, Türkiye'yi bir İslam ülkesinden ziyade, laik ve modern bir devlet olarak yeniden şekillendirmektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan reformlar arasında, şapka ve kıyafet kanunları, alfabe değişikliği, tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi sosyal ve kültürel dönüşümler yer almaktadır. Ayrıca, laik eğitim sisteminin getirilmesi ve Şer'i hukukun yerine laik hukuk sisteminin geçirilmesi, Türkiye'nin Batılılaşma sürecinde önemli kilometre taşları olarak kabul edilir. Bu dönüşümlerin bazı alanlarda başarılı olduğu söylenebilir. Özellikle eğitim ve hukuk sistemlerinde yapılan değişiklikler, Türkiye'nin modernleşme sürecine önemli katkılar sağlamıştır. Ancak, bu süreç her zaman halkın geniş kesimlerince benimsenmiş değildir. Batılılaşma çabaları, toplumun bazı kesimlerinde dirençle karşılaşmış ve zaman zaman kimlik krizine yol açmıştır. Türkiye'nin tam anlamıyla Batı kültürüne entegre olamaması ve aynı zamanda İslam kültüründen tamamen kopamaması, ulusal kimlik konusunda süregelen bir tartışma yaratmıştır. Bu durum, Türkiye'nin ne tam olarak Batılı ne de tam olarak geleneksel İslami bir ülke olarak tanımlanamayacak bir kültürel kimlik geliştirmiş olmasıyla sonuçlanmıştır (Güngör, 1997: 186-191).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren süregelen bu iç çatışma, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde ve iç politikasında çeşitli zorluklara yol açmıştır. Cumhuriyet dönemi reformlarının uzun vadeli etkileri, Türkiye'nin hem Batı ile olan ilişkilerini hem de kendi iç dinamiklerini şekillendirmeye devam etmektedir. Laiklik ve modernleşme, Türkiye'nin politik ve sosyal hayatında merkezi temalar olarak kalmış, ancak bu süreçler hala tartışmalı ve çok boyutlu olarak önemini korumaktadır. Cumhuriyet döneminin siyasal yönetimi, Türkiye'nin artık İslam medeniyetinde kalmayacağını ve hızla Batı'ya katılması gerektiğini düşünerek, İslam kültürünün resmî kurumlardaki görüntüsünü ortadan kaldırdılar. Özellikle Tek Parti döneminde hızını arttıran laikleşme uygulamalarının bazı alanlarda hedeflerine ulaştığı söylenebilir; ancak aynı ekibin İslam'dan ayrılma çabaları gibi Batılılaşma çabaları da ancak belli bir noktaya kadar başarıya ulaşmıştır. Basitçe ifade etmek gerekirse Türkiye, Batı kültürüne girememiş, İslam kültürü içinde de kalamamıştır (Güngör, 1997: 186-191).

2.2. Modernleşme Sürecinin Getirdiği Zorluklar ve Çelişkiler

Erol Güngör'ün tespitleri, Türkiye'nin modernleşme ve Batılılaşma sürecinde yaşadığı zorlukları ve çelişkileri vurguluyor. Bu süreç, teknolojik gelişim ve kültürel değerler arasında bir denge kurma mücadelesini içeriyor. Batının teknolojisini alalım, kültürünü almayalım" yaklaşımı, Türkiye'de modernleşmeyi şekillendiren temel bir fikir olmuştur. Ancak bu ayrımın pratikte sürdürülebilir olup olmadığı büyük bir soru işareti yaratmıştır. Teknolojik alımlama sürecinde kültürel unsurların da belli oranda transfer olması kaçınılmazdır. Örneğin, teknolojik cihazların kullanımı, internet erişimi ve medya tüketimi gibi unsurlarla birlikte Batı kültürünün bazı yönleri de topluma sızır. Güngör'e göre, Türkiye'nin Batı medeniyetine entegrasyon çabaları iki yüzyıldır devam etmektedir ve bu sürecin sonu hâlâ belirsizdir. Modernleşme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmış olabileceği ifadesi, bu sürecin ne kadar karmaşık ve zorlayıcı olduğunu gösterir. Bu bağlamda, Türkiye'nin modernleşme süreci, sadece teknolojiyi benimsemekle kalmayıp, aynı zamanda kültürel entegrasyon ve yerel değerlerin

korunması gibi zorlukları da içermektedir. Bu süreç, teknolojik gelişmelerin yanı sıra, sosyal ve kültürel boyutlarıyla da ele alınmalıdır. Bu çerçevede, Türkiye'nin hangi Batı unsurlarını benimseyeceği ve hangi yerel değerleri koruyacağı üzerine sürekli bir tartışma ve değerlendirme gerekmektedir (Güngör, 1997: 32).

Türkiye'nin modernleşme ve Batılılaşma sürecindeki tartışmaları, çeşitli düşünsel akımlar ve ideolojiler arasındaki fikir ayrılıklarını yansıtır. Bu süreç, teknolojik alım, kültürel adaptasyon ve kimlik koruma çabaları arasında dengeler kurmayı gerektirir (Subaşı, 1996: 78). Batılılaşma, genellikle Batı'nın teknolojik, bilimsel, politik ve kültürel unsurlarını benimseme sürecini ifade eder. Bu süreç, eğitim sistemlerinin yeniden düzenlenmesi, hukuk ve yönetimde reformlar yapılması, bilimsel ve teknolojik yeniliklerin entegrasyonu gibi bir dizi değişiklik gerektirir. Ayrıca, demokrasi, insan hakları gibi ideallerin benimsenmesi ve bunların toplumsal normlara dönüşmesi de Batılılaşma sürecinin bir parçasıdır (Güngör, 1997: 87). Batı medeniyetinin unsurları arasında bilimsel rasyonalite, teknolojik ilerleme, sekülerizm, bireycilik ve demokratik yönetim sistemleri bulunur. Ancak bu unsurların her biri, farklı kültürel ve tarihsel bağlamlarda değişik şekillerde uygulanabilir. Erol Güngör, Batılılaşma sürecinin hem teknolojik hem de kültürel boyutları olduğunu ve bu ikisi arasında net bir ayırım yapılamayacağını belirtir. Güngör'e göre, Batı teknolojisini kabul etmek isteyenler, farkında olmadan Batı kültürünün de bazı unsurlarını kabul etmek zorunda kalırlar. Bu, Güngör'ün "kültür bacadan girer" benzetmesiyle ifade edilir, yani kültürel etkileşimler genellikle kaçınılmazdır (Vayni, 2014: 45).

Ziya Gökalp (1876-1924) ve Babanzade Ahmet Naim (1872-1934) gibi aydınlar, Türk kimliğini korurken Batı'nın teknolojik ve bilimsel unsurlarını benimsemenin mümkün olduğunu ifade eder (Kara, 2001: 248). Gökalp, teknolojik ilerlemeyi kültürel kimliğin korunması şartına bağlar ve bu iki unsuru birbirine zıt değil, tamamlayıcı olarak görür. Babanzade ise, İslam ve Batı arasındaki ilişkiyi ele alırken, Batı'nın bilimsel ve teknolojik kazanımlarının evrensel olduğunu ve bu unsurların yerel değerlerle uyumlu bir şekilde benimsenebileceğini savunur (Güngör, 1995: 10). Bu bağlamda, Türkiye'nin modernleşme süreci hem iç dinamiklerin hem de dış etkileşimlerin etkisiyle şekillenir ve oldukça karmaşık bir yapı sergiler. Batılılaşma, yalnızca teknoloji ve bilimle sınırlı kalmaz; aynı zamanda sosyal, kültürel ve etik değerleri de kapsar. Bu durum, toplumda yerel değerlerin korunması ile küresel düşüncelerin entegrasyonu arasında bir denge kurma ihtiyacını doğurur. Gökalp, bu dengeyi "hars" ve "medeniyet" kavramlarıyla açıklar. Ona göre, hars, bir milletin öz değerlerini temsil ederken, medeniyet evrensel ve bilimsel ilerlemeyi ifade eder. Bu yaklaşımla, Gökalp, Batı'dan alınacak unsurların yerel kültürle uyum içinde benimsenebileceğini savunur. Türkiye'nin modernleşme deneyimi, bu tür fikirlerin etkisiyle teknoloji ve bilimin çağdaş normlara uygun bir şekilde benimsenmesi gerektiğini ortaya koyar. Ancak bu benimseme süreci, kültürel kimliğin zayıflaması veya yerel değerlerin yok olması anlamına gelmez. Aksine, kültürel mirasın korunarak evrensel değerlere açık bir modernleşme anlayışı benimsenir. Bu çerçevede, Türkiye, Batı'dan bilimsel ve teknolojik kazanımları alırken, kendi kültürel değerlerini ve etik normlarını muhafaza etmeye çalışır. Bu yaklaşım, modernleşmenin yerel değerlerden tamamen koparak gerçekleşmesi gerektiği fikrini reddeder ve kültürel kimliği koruyarak ilerlemenin mümkün olduğunu savunur. Türkiye'nin modernleşme sürecinde, Gökalp ve Babanzade'nin önerdiği gibi, teknoloji ve bilimin getirdiği yenilikler, yerel kültürel değerlerle harmanlanır ve bu süreç, Batı'nın etkisi ile yerel kimlik arasındaki dengenin korunmasına yönelik bir çaba olarak devam eder. Bu anlayış, Batı'dan alınacak unsurların yalnızca bir araç olarak kullanılması gerektiğini ve bu araçların Türk kültürünün temel dinamikleri ile uyum içinde uygulanması gerektiğini vurgular (Vayni, 2014: 45).

Erol Güngör ve Fuat Sezgin'in düşünceleri, Türkiye'nin modernleşme ve Batılılaşma sürecinde, ahlaki değerlerin, çalışma etiğinin ve bilimsel disiplinin önemini vurgulamaktadır. Her iki düşünür de, Batı'nın yalnızca teknolojik ya da yüzeysel kültürel unsurlarını benimsemek yerine, onun bilimsel yaklaşımı ve iş disiplininin de özümsemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, Batı'nın bilim ve çalışma anlayışına ilişkin, bilimsel disiplinin önemini gösteren somut bir örnek olarak, Fuat Sezgin hocası Helmut Ritter ile yaşadığı bir anısını paylaşır: "Bir gün hocam Helmut Ritter bana sordu: 'Kaç saat çalışıyorsun?' Ben de günde 13-14 saat çalıştığımı söyleyince 'Bu yeterli değil, bilim insanı olmak istiyorsan çok daha fazlasını yapmalısın' dedi. Çalışma saatlerini artırmalıyım. Ben 24 saat çalışıyorum. Günler uzun olsaydı daha çok çalışırdım' dedi." Fuat Sezgin, bu olaydan sonra günlük çalışma süresini 17 saate çıkardığını ve bu disiplinli çalışma temposunu 70 yaşına kadar sürdürdüğünü belirtir. 70 yaşından sonra ise günlük çalışma süresini birkaç saat azaltarak yine de günde 13-14 saat çalışmayı hedeflediğini ifade eder. Bu anlatı, Batılılaşmanın yalnızca teknolojik unsurların, örneğin endüstriyel makineler, altyapı projeleri ve iletişim teknolojileri gibi unsurların benimsenmesiyle sınırlı kalmaması, aynı zamanda Batı'nın bilimsel ve entelektüel çalışma disiplininin de içselleştirilmesi gerektiği düşüncesini desteklemektedir. Türkiye'nin modernleşme sürecinde Batı'nın bilimsel ve entelektüel disiplininin benimsenmesini ve çalışma etiğinin önemini vurgulayan Güngör ve Sezgin gibi aydınlar, toplumsal gelişimin yalnızca teknolojiye değil, aynı zamanda bu teknolojiyi üreten bilimsel ve kültürel birikime dayandığını belirtmektedirler (Fuat Sezgin Öğrencilerle Söyleşi, 2016: 9).

Güngör'e göre bir insan, bazı alışkanlıklarını terk eder, bazı inançlarını değiştirir ve özellikle genç yaşlarda köklü alışkanlıklar geliştirmemişse, kendisine sunulan birçok şeyi kolaylıkla benimser. Ancak, kırk veya elli yaşlarında, artık şahsiyeti tam anlamıyla şekillenmiş bir bireye, geçmişte benimsediği her şeyi bırakması teklif edildiğinde, bu durum onun için adeta bir intihar anlamına gelir. Çünkü birey, uzun yıllar boyunca kazandığı inanç ve alışkanlıklarla bir kimlik oluşturur ve bu kimliğin radikal bir şekilde değiştirilmesi, bireyin varoluşsal

bütünlüğünü tehdit eder. Bireyin, bu tür bir değişikliği kabul etmesi halinde, ortaya tamamen farklı bir kimlik çıkar; eski şahsiyet artık varlığını yitirir. Bu durum, bireyin kendi geçmişiyle bağlarını koparması ve kişisel tarihinden soyutlanması anlamına gelir. Dolayısıyla, bireyin köklü alışkanlıklarını ve inançlarını değiştirmesi, yalnızca basit bir adaptasyon değil, aynı zamanda onun için derin bir dönüşüm sürecidir. Bu dönüşüm, yeni bir kişilik inşa edilmesini gerektirir ve bu süreç, bireyin kendini tanımlama biçiminden toplumsal ilişkilerine kadar her alanda köklü bir değişim yaratır (Güngör, 1993: 9).

Erol Güngör, Arnold J. Toynbee'nin teorilerini kullanarak, Batı'nın İslam dünyası üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin yol açtığı farklı tepkileri analiz ediyor. Toynbee, "Medeniyetin Yargılanması" adlı eserinde, medeniyetlerin karşılaştığı zorluklar karşısında nasıl tepki verdiğini "zealot" ve "Herodian" olarak iki farklı tip üzerinden inceler. Bu tür bir ayırım, Güngör'ün İslam dünyasındaki modernleşme sürecine bakışını derinleştiriyor. Zealot tipi, Batı'nın etkisine karşı direnen, geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı kalan ve medeniyetinin geçmiş başarılarını savunan bir grup olarak tanımlanır. Bu grup, değişime karşı direnç gösterir ve kendi kültürel ve dini değerlerinin üstünlüğünü vurgular. Güngör'e göre, bu tür bir yaklaşım, özellikle Batı ile daha az teması olan İslam ülkelerinde yaygındır. Herodian tipi ise, Batı ile yoğun bir etkileşim içinde olan ve bu etkileşim sonucu Batı'nın kültürel ve teknolojik unsurlarını benimseyen, kendi geleneksel değerlerinden uzaklaşan bireyleri ifade eder. Bu tip, zorluklar karşısında adaptasyonu ve entegrasyonu tercih eder, Batı'nın silahlarını ve taktiklerini benimseyerek kendini korumaya çalışır. İstanbul ve Kahire gibi kozmopolit şehirlerde bu tip daha sık rastlanır. Güngör, bu iki uç tipin İslam toplumları içinde azınlık olduğunu ve büyük çoğunluğun bu iki kutup arasında yer aldığını belirtir. Güngör'e göre, büyük çoğunluk ne ezilmiş ne de fosilleşmiş; aksine, Batı'ya bir alternatif olarak varlığını sürdürecektir şekilde uyum sağlamıştır. Bu, İslam toplumlarının, Batı'nın teknolojik ve kültürel etkilerini kendi kültürel değerleriyle harmanlayarak bir tür sentez oluşturabileceği anlamına gelir. Bu analiz, Türkiye'nin ve genel olarak İslam dünyasının modernleşme sürecinin sadece Batılılaşma veya geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı kalma arasında bir seçim olmadığını gösterir. Bunun yerine, bu süreç, her iki etkiyi de içerecek şekilde, daha karmaşık ve çoğulcu bir yol izleyebilir. Güngör, Türkiye'nin ve İslam dünyasının kendi yolunu çizebileceğini ve Batı ile etkileşimlerinin, mutlaka kendi kimliklerini kaybetmelerine yol açmayacağını vurgular (Güngör, 1997: 192-193).

3. İslam Ülkelerinde Batılılaşma

Ernest Renan'ın 19. yüzyıl sonlarındaki Afrika ziyaretleri ve sonrasında Fransızların bölge üzerindeki etkileri, Batı medeniyetinin yayılma politikalarına dair önemli bir örnek teşkil eder. Renan ve dönemin diğer Batılı düşünürleri, sıklıkla Batı medeniyetini diğer kültürlerden üstün gören bir anlayışa sahipti. Bu, özellikle kolonyal dönemde, Batı'nın diğer bölgeler üzerindeki ekonomik ve siyasi hâkimiyeti ile birleştiğinde, yerel kültürler ve topluluklar üzerinde derin etkiler bıraktı. Renan'ın ziyaret ettiği gayrimüslim Afrika topluluklarının Batılıları kolaylıkla kabul etmeleri, o dönemde Batı teknolojisi ve askeri gücünün etkisiyle açıklanabilir. Batı medeniyeti, teknolojik ve askeri üstünlüğünü kullanarak yerel halkları etkisi altına alıyordu ve bu durum, pek çok Afrika topluluğu tarafından mecburi bir kabullenme olarak ortaya çıktı. Öte yandan, Müslümanların yoğunlukta olduğu Cezayir gibi bölgelerde durum farklıydı. Cezayir, tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Fransız işgali karşısında Cezayirlilerin direnişi, bu tarihsel ve kültürel bağlamın bir sonucu olarak görülebilir. Cezayirli, Fransızların teknolojik ve askeri üstünlüğünü tanısalarda bu durumu kendi kültürel ve medeniyet değerlerinin altında görmediler. Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi, Batı karşısında direnişin ve öz kimlik savunmasının simgelerinden biri haline geldi. Bu mücadele, Batı'nın "medeniyet" kavramını tek yanlı bir şekilde yorumlama ve uygulama çabasına karşı bir tepki olarak değerlendirilebilir. Bu tür olaylar, Batı ve diğer kültürler arasındaki etkileşimleri anlamamızda kritik bir öneme sahiptir ve günümüzdeki küresel ilişkilerde de yankılarını sürdürmektedir (Güngör, 1997: 123).

Erol Güngör'ün doçentlik tezinde ulaştığı sonuçlar, Cezayir'deki yerel halkın Fransız işgaline ve Batı medeniyetine nasıl tepki verdiğini anlamamıza yardımcı olur. Güngör, Cezayirli, Fransızların teknolojik başarılarını takdir ederken, kendi kültürel ve medeniyet birikimlerini Fransızlardan üstün gördüklerini belirtir. Bu, Batı medeniyetinin üstünlüğü iddiasına karşı bir direniş biçimi olarak değerlendirilebilir. Cezayir'deki durum, Batı'nın üstünlüğü algısına karşı yerel bir özgüven ve direnişin var olduğunu gösterir. Cezayirli, Fransızların teknolojik başarılarını takdir etmelerine rağmen, bu başarıların kendi medeniyet değerleriyle ölçülemeyeceğini düşünürler. Bu durum, medeniyetler arası etkileşimde çoğunlukla göz ardı edilen bir noktadır: Teknolojik ilerleme her zaman kültürel üstünlük anlamına gelmez. Renan'ın "İslam ve Bilim" konuşması, Batı'nın İslam dünyası ve genel olarak Doğu'ya bakış açısını yansıtır. Renan'ın Müslümanlara yönelik eleştirileri, Batı'nın kendi medeniyetini diğerlerinden üstün görme eğiliminin bir örneği olarak karşımıza çıkar. Renan, Müslümanların kendilerini Avrupalılardan üstün görmelerini "kuru ve batıl bir inanç" olarak nitelerken, bu yorum Batı merkezli bir bakış açısını ve kültürel emperyalizmi temsil eder. Cezayir örneği, yerel halkın kendi kültürel kimliklerine sahip çıkarak Batı'nın kültürel ve medeniyet üstünlüğü iddialarına nasıl meydan okuyabileceğini ortaya koyar. Bu durum, günümüzde de devam eden kültürel çeşitliliğin ve karşılıklı saygının önemini vurgular (Güngör, 1997: 123).

Erol Güngör'ün analizi, Avrupa tarihinde Aydınlanma döneminin ardından ortaya çıkan ve 19. ve 20. yüzyıllarda hız kazanan din ve ideoloji ilişkisini değerlendirir. Bu dönemlerde, dinin toplumsal ve bireysel hayattan uzaklaştırılması ve yerini çeşitli ideolojilere bırakması, Avrupa'da önemli bir kültürel ve siyasal değişime işaret

eder. Aydınlanma ile başlayan süreçte, akılcılık ve bilimsel düşünce ön plana çıktı. Bu dönemde din, çoğu zaman irrasyonel ve geri kalmış olarak görüldü ve Avrupa'da dinin toplumsal hayattaki etkisi azaltılmaya çalışıldı. Bu boşluğu doldurmak üzere, özellikle Komünizm ve Faşizm gibi ideolojiler ortaya çıktı. Bu ideolojiler, dinin toplumdaki birleştirici ve yönlendirici rolünü üstlenmeye çalıştı, ancak bunu yaparken bireyler üzerinde baskıcı ve totaliter yöntemler uyguladı. Güngör'e göre, bu yeni ideolojiler adeta bir dinin yerini alırken, Lenin ve Hitler gibi liderler ise bu ideolojilerin karizmatik "peygamberleri" olarak ortaya çıktı. Bu liderler, sıkı sıkıya bağlılık ve neredeyse tanrısal bir reverans ile takip edildi. Bu durum, bireylerin manevi ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak için yeni bir tür "dini" yapı oluşturduğunu gösterir. Güngör'ün vurguladığı gibi, dinlerin yok olduğu düşünülse de aslında bu sadece bir yanılsamadır. Dinin temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ideolojiler, zamanla yerlerini ya başka ideolojilere ya da farklı dinî yapılanmalara bırakabilir. Dinin, toplumların temelinde yatan sabit bir unsuru olduğunu ve çeşitli formlarda sürekli olarak yeniden canlandığını göz önünde bulundurarak, Güngör bu durumu, insan doğasının kaçınılmaz bir parçası olarak değerlendirir. Bu tahlil, dinin insan hayatındaki kalıcı etkisinin altını çizer ve ideolojilerin dinin yerini tam anlamıyla alamayacağını, çünkü insanların manevi ve moral ihtiyaçlarının sadece politik veya ekonomik ideolojilerle tam olarak karşılanamayacağını öne sürer. Güngör'ün bu analizi, din ve ideoloji arasındaki sürekli etkileşimi ve insan hayatındaki derin bağları vurgular (Güngör, 1982: 171-172).

Erol Güngör'ün din üzerine yaptığı bu derinlemesine yorumlar, dinin sadece teorik bir inanç sistemi olmadığını, aynı zamanda bireylerin ve toplumların günlük yaşantıları üzerinde somut etkilere sahip, yaşayan bir pratik olduğunu vurgulamaktadır. Güngör'e göre, din, bireylerin düşünce, duygu ve yaşam tarzlarını şekillendirir ve toplumsal olaylara yön verir. Bu bağlamda din, sadece manevi veya ritüelistik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir fenomen olarak işlev görür. Güngör, dinin bilgi, bilim, sanat ve medeniyet gibi çeşitli insan faaliyetleriyle iç içe geçmiş olduğunu belirtir. Bu, dinin, bir toplumun kültürel ve medeni yapısını sadece şekillendirmekle kalmayıp aynı zamanda bu yapılar tarafından da şekillendirildiğini gösterir. Din bu yüzden, bir ideoloji gibi basitçe sınıflandırılmaz; çünkü ideolojiler genellikle belirli politik veya ekonomik amaçlara hizmet eden daha dar çerçeveli düşünce sistemleridir. Güngör, dinin ideolojilerle karşılaştırılmasının yanıltıcı olduğunu öne sürer çünkü ideolojiler genellikle belirli bir dünya görüşünü veya politik düzeni teşvik etmek için ortaya çıkarlar. Buna karşın din, daha kapsamlı ve derinlemesine bir yaşam biçimi sunar. Dinin insan hayatındaki rolü, sadece politik veya ekonomik boyutları aşan, bireyin kimliğini, ahlakını ve toplumsal ilişkilerini de içine alan daha geniş bir spektrumda değerlendirilmelidir. Din, toplumsal olaylarda ve bireylerin hayatlarında bir anlam ve amaç sağlar, topluluk oluşturur ve insanları bir araya getirir. Aynı zamanda, bireylerin ve toplumların karşılaştığı zorluklar karşısında bir dayanak noktası sunar. Bu yönüyle, din bir bağlayıcı güç olarak işlev görür ve toplumsal yapının temel bir unsuru haline gelir. Erol Güngör'ün vurguladığı gibi, din bir ideolojiden çok daha fazlasını temsil eder ve onu sadece politik veya ekonomik bir sistemle karşılaştırmak, onun zengin ve çok boyutlu yapısını göz ardı etmek anlamına gelir. Dinin toplumsal hayattaki yerini anlamak, onu bir yaşam biçimi olarak kabul etmeyi ve onun insan deneyiminin her yönüyle nasıl iç içe geçtiğini kavramayı gerektirir (Güngör, 1982: 171-172).

Erol Güngör'ün işaret ettiği gibi, 20. yüzyılda komünizm ve faşizm gibi ideolojiler, dinin sosyal ve toplumsal rollerini üstlenmeye çalışmıştır. Bu ideolojiler, dinin geleneksel olarak sağladığı otorite ve bağlılık yapısını taklit ederek, kendi liderlerini ve ritüellerini oluşturmuştur. Bu süreçte, liderler neredeyse tanrısallaştırılmış ve ideolojik sistemler, dinin yerini alacak şekilde kurgulanmıştır. Komünizm ve faşizm gibi ideolojiler, dini yapıları andıran bir otorite ve bağlılık düzeni kurmuşlardır. Bu sistemlerde, Lenin, Stalin ve Hitler gibi liderler, dini liderler gibi takip edilmiş ve neredeyse kutsanmıştır. Bu liderler, sadece politik figürler olmanın ötesinde, topluluklarının manevi ve moral yönlerini de yönlendirme gücüne sahip olarak görülmüştür. Dinlerde olduğu gibi, komünizm ve faşizm de kendilerine özgü ritüeller ve semboller geliştirmiştir. Nazi Almanyası'nda "Heil Hitler" selamı, Sovyetler Birliği'nde Kızıl Meydan'daki geçit törenleri gibi faaliyetler, bu ideolojilerin dini ritüellere benzer toplumsal pratikler oluşturduğunu gösterir. Bu ritüeller, ideolojik bağlılığı pekiştiren ve topluluk içindeki uyumu sağlayan araçlar olarak işlev görmüştür. Güngör'ün analizi, ideolojilerin nasıl bir dinin işlevlerini yerine getirebileceğini ve toplumsal yapılarda benzer boşlukları doldurabileceğini ortaya koyar. Ancak, bu ideolojilerin getirdiği otorite ve disiplin, genellikle baskıcı ve totaliter yönetim biçimleriyle bağlantılıdır. Bu yüzden, dinin sağladığı manevi ve ahlaki rehberlikten farklı olarak, ideolojiler daha çok kontrol ve yönlendirme amacı güder. Güngör'ün değerlendirmeleri, dinin toplum üzerindeki etkilerini anlamamızı derinleştirirken, ideolojilerin bu rolleri nasıl manipüle edebileceğini ve potansiyel tehlikelerini de gösterir. Din ve ideoloji arasındaki bu kesişimler, 20. yüzyıl politik tarihinde önemli bir yer tutar ve bu tür ideolojilerin toplum üzerindeki uzun vadeli etkileri üzerine düşünmemiz için bize zemin hazırlar (Güngör, 1982: 171-172).

İslam ülkelerindeki sosyal ve ekonomik adaletsizlikler, bazı Müslüman düşünürlerin ve liderlerin sosyalizm ile İslam'ı birleştirme çabalarına zemin hazırlamıştır. Bu, özellikle Mısır gibi ülkelerde daha belirgin hale gelmiş ve Cemal Abdülnasır liderliğindeki Hür Subaylar Hareketi'nin yürüttüğü Nasırcılık gibi ideolojilerle kendini göstermiştir. İslam'ın sosyal adalet prensipleri, pek çok Müslüman düşünür ve lider tarafından sosyalizmle uyumlu olarak değerlendirilmiştir. Zira İslam, zekât gibi pratiklerle zenginlik ve kaynakların daha adil bir dağılımını teşvik eder. Ancak, bu kesişim tam olarak Batı anlamındaki sosyalizmle örtüşmeyebilir. Cemal Abdülnasır'ın öncülüğünde Mısır'da gerçekleşen Nasırcılık, Arap milliyetçiliği ile sosyalizmi birleştirmeye çalışan bir ideolojidi. Nasırcılık, ülkenin ekonomik kaynaklarının millileştirilmesini, yani devlet kontrolüne alınmasını

savundu. Bu politikalar, özellikle Süveyş Krizi sırasında Batı'nın ekonomik çıkarlarına meydan okumuş ve Mısır'ın kendi kaynakları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasını hedeflemiştir. Ne var ki, Nasır'ın politikaları, Mısır'da beklenen sosyal ve ekonomik dönüşümleri gerçekleştirmedi. Mülkiyetin devlet eliyle kontrol edilmesi, yeni bir elit sınıfın, yani jakoben bir sınıfın yükselmesine zemin hazırladı. Bu sınıf genellikle ordudan gelen üst düzey subaylardan oluşuyordu ve ekonomik fırsatları kendi lehine kullanmaktan çekinmedi. Böylece, devrimin getirdiği "değişim", esasen elitlerin değişimiyle sınırlı kaldı ve halkın genel refah seviyesinde bir iyileşme sağlanamadı. Mısır örneği, ideolojik sistemlerin ve liderlerin, teoride adalet ve eşitlik vaat etmelerine rağmen, pratikte nasıl farklı sonuçlar doğurabileceğini gösteriyor. İdeallerin uygulamaya geçirilmesi sürecinde, güç yapıları ve insan faktörü, ideolojik hedeflerin gerçekleşme şeklini büyük ölçüde etkileyebilir. Mısır-İsrail savaşları sırasında ortaya çıkan askeri ve yönetsel zafiyetler, bu gevşek sistemin sürdürülebilir olmadığını gözler önüne serdi. Bu durum, ideolojik değişimlerin yalnızca yapısal değil, aynı zamanda fonksiyonel ve etik dönüşümleri de gerektirdiğini vurgulamaktadır (Güngör, 1997: 119-121).

4. Türkiye ve Laiklik

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları ve sonrasında yaşanan siyasi ve sosyal dönüşümler, tarihsel açıdan oldukça karmaşık ve çok boyutlu süreçlerdir. Bahsettiğiniz alıntıda, Cumhuriyetçi iktidarların, özellikle tek parti döneminde, eski Osmanlı rejimini ve onun dini temellerini reddetme çabası vurgulanmaktadır. Bu süreç, yeni bir ulusal kimlik ve modern bir devlet yapısı oluşturma amacını taşımaktadır. Bu tür radikal dönüşümler, genellikle mevcut sosyal, politik ve dini yapıları değiştirmeyi ve yeni bir ideolojik çerçeve oluşturmaya hedefler. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan reformlar, sadece idari ve siyasi alanlarda değil, aynı zamanda dini ve kültürel alanlarda da derin izler bırakmıştır. Bu süreçte dini kurumların ve figürlerin etkisi azaltılmaya çalışılmış, laik bir devlet yapısı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Güngör'ün ifadeleri, bu tür siyasi değişim süreçlerinde dini kurumların ve liderlerin nasıl ele alındığını ve siyasal iktidarların bu tür değişimleri nasıl yönettiğini anlamak için önemli bir perspektif sunar. Türkiye'deki siyasi değişimlerin dini unsurlarla olan ilişkisi, siyasi bilimler ve tarih disiplinlerinde halen aktif olarak tartışılan bir konudur. Modern Türkiye'nin inşasında, dini unsurların yeniden şekillendirilmesi ve dini otoritelerin siyasi arenadan uzaklaştırılması, yeni rejimin meşruiyetini sağlama ve toplumsal dönüşümü hızlandırma çabalarının bir parçası olarak görülebilir (Güngör, 2007: 94).

Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislam, sadece dini bir lider olmanın ötesinde, aynı zamanda siyasi bir otorite olarak da önemli bir rol oynamıştır. Bu makam, İslami hukuku yorumlama ve uygulama yetkisi ile donatılmış olup, padişahlar ve devlet yönetimi için kritik kararlar alınmasında merkezi bir figürdü. Şeyhülislamın padişahı azletme yetkisi gibi güçlü yetkilere sahip olması, bu pozisyonun Osmanlı siyasi yapısında ne kadar kritik bir rol oynadığını gösterir. Osmanlı döneminde zaman zaman padişahın isteklerine karşı çıkan ve bağımsız kararlar alan Şeyhülisamlar olmuştur. Bu, Şeyhülisamlığın sadece dini değil, aynı zamanda siyasi bir güç olarak da işlev gördüğünün bir göstergesidir. Karamanoğlu meselesi gibi örnekler, Şeyhülislamın devletin diğer organları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ve hatta padişahın kararlarına karşı çıkabileceğini belirtir. Günümüz Türkiye'sinde ise, Şeyhülisamlık makamının modern karşılığı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı bulunmaktadır. Ancak bu kurumun yetkileri ve işlevi, Osmanlı Devleti'ndeki Şeyhülisamlık makamından oldukça farklıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı, daha çok dini eğitim ve ibadetlerin düzenlenmesi, dini kurumların idaresi gibi konularda yetkili olup, doğrudan siyasi karar alma süreçlerinde yer almamaktadır. Avrupa'da kilise ve devletin ilişkisi, Reform hareketleriyle önemli ölçüde değişmiştir. Bu hareketler, kilisenin siyasi gücünü kısıtlamış ve kilise ile devletin ayrılmasına yol açmıştır. Türkiye'de ise, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte laiklik ilkesi benimsenmiş, devlet ve dini yapılar arasında net bir ayırım yapılmıştır. Bu süreçte, din görevlileri devlet memuru olarak değil, vakıflar bünyesinde görev yapmış ve özellikle köylerde imamlık gibi pozisyonlar, yerel halkın destek ve katkılarına bırakılmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamın sahip olduğu güç ve etki, Türkiye Cumhuriyeti'nde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından sürdürülmemekte, bu iki kurum arasında işlev ve etki bakımından önemli farklar bulunmaktadır (Güngör, 1997: 174-175).

Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tarihi ve işlevi, Türk siyasetindeki din ve devlet ilişkisini anlamak açısından önemli bir konudur. Güngör'ün belirttiği gibi, Cumhuriyet döneminde dini kurumlar ve özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı zaman zaman siyasi baskılara maruz kalmıştır. Ahmet Hamdi Akseki'nin mecliste yaşadığı olay, dönemin siyasi atmosferinin ne kadar gerilimli olduğunu ve dini kurumların ne derece baskı altında olduğunu gösterir. Zaten sembolik bir dini kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı sürekli baskılanmış, hatta dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki mecliste bütçe görüşmeleri sırasında CHP milletvekilleri tarafından o kadar ağır eleştirilmişti ki kalp krizi geçirerek ölmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan dini reformlar, Osmanlı dönemindeki İslam anlayışından radikal bir kopuşu temsil ediyordu. Bu reformlar arasında camilere müzik getirilmesi, sıraların konulması, yerel dilde ibadet ve secdesiz namaz kılınması gibi uygulamalar, ibadetlerin kilise ayinlerine benzer bir formatta yapılmasına yönelik denemeler olarak kabul edilir (Güngör, 2011a: 183-184). Bunlar, Cumhuriyetin kurucularının, dinin toplumsal hayatta oynadığı rolü yeniden şekillendirmeye çalıştıkları daha geniş bir çabanın parçasıydı. Batı'da ise, özellikle Reformasyon sonrasında, kilise ve devletin ayrılması, dinî otoriteye karşı genel bir kuşku duyulmasına rağmen, din adamlarının hala önemli bir saygınlığa sahip olduğu gözlemlenir. Bu farklılık, Türkiye ve Batı ülkeleri arasında din ve devlet ilişkisine dair farklı tarihsel ve kültürel gelişimleri yansıtır. Batı'da dinî kurumlar, siyasi otoriteden bağımsız olarak varlıklarını ve etkilerini sürdürme

eğilimindedir. Türkiye'de ve Batı'da din ve devlet ilişkisi, her iki bölgedeki tarihsel, sosyal ve kültürel dinamiklerden etkilenmiş ve farklı evrimsel yollar izlemiştir. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan reformlar, toplumun dini anlayışını ve pratiklerini yeniden şekillendirmeyi amaçlamış, Batı'da ise kilisenin otoritesi belli ölçüde korunmuş ancak devlet işlerinden ayrılmıştır (Güngör, 2011a: 184).

Erol Güngör'ün düşünceleri, Türkiye'de din, laiklik ve maneviyat üzerine derin bir eleştiri ve analiz sunar. Güngör'ün vurguladığı gibi, dinin medeniyet içindeki yerinin önemi ve onun toplumsal yapılara olan etkisi, modern Türkiye'nin kuruluşundan itibaren sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Güngör'e göre, laiklik ilkesi, zamanla kendine has bir din gibi algılanmaya başlamış ve bu durum toplumu iki ana gruba ayırmıştır: laikliği destekleyenler ve desteklemeyenler. Bu görüş, laikliğin sadece dini kurumlardan bağımsız bir devlet yapısı oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumda bir inanç sistemi olarak yerleştiğini savunur. Güngör, laikliğin, dinin toplumsal hayattaki yerini alarak, bazı yönlerden dini bir hüviyet kazandığını öne sürer. Bu bakış açısı, laikliğin nasıl uygulandığına ve toplumun laiklik ilkesini nasıl algıladığına dair önemli bir eleştiri sunar. Erol Güngör'ün bu tür görüşleri, Türkiye'deki laiklik ve din tartışmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Onun çalışmaları, laiklik ilkesinin Türk toplumundaki etkilerini, din ve devlet ilişkilerini ve maneviyatın modern toplumlarda nasıl şekillendirilebileceğini derinlemesine sorgular. Güngör'ün analizleri, dinin toplumsal rolü ve laiklik gibi konseptlerin yalnızca hukuki ve siyasi değil, aynı zamanda kültürel ve manevi boyutlarını da kapsar. Bu, onun Türk sosyoloji ve siyaset bilimi literatüründe önemli bir figür olmasının nedenlerinden biridir. Erol Güngör'ün düşünceleri, Türkiye'deki sosyal ve politik yapı üzerine kapsamlı bir eleştiri ve inceleme sunarak, laiklik, din ve maneviyat kavramlarının toplum üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olur (Güngör, 1997: 186-191).

Erol Güngör'ün analizleri, Türkiye'de din ve laiklik meselesine dair derinlemesine bir eleştiri sunmaktadır. Güngör'ün eleştirileri, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan dini reformların bazı kesimler tarafından nasıl algılandığını ve bu reformların toplumdaki yansımalarını ortaya koymaktadır. Güngör, reformcuların dindar olmayışlarını ve İslam inancı hakkında yeterli bilgi sahibi olmamalarını eleştirerek, bu durumun reformların başarısız olmasına neden olduğunu öne sürer. Güngör'e göre, camiye gitmeyen ve İslami uygulamalardan haberdar olmayan kişilerin, İslami inanç ve ibadetleri yeniden düzenleme çabaları, toplum mühendisliği olarak algılanabilir. Bu, İslam'ın toplum içindeki doğal yerini ve uygulanış biçimini anlamadan yapılan müdahalelerin, dini ve kültürel açıdan yanlış sonuçlar doğurabileceğini işaret eder. Güngör'ün değindiği bir diğer önemli nokta, devletin din kurumlarına uyguladığı baskılar sonucunda, halkın alternatif dini yapıları—yani tarikat ve cemaatleri—desteklemeye yönelmesidir. Bu, resmi din yapılarının baskı altına alınmasının, halkın daha çok batıl inançlara ve resmi olmayan dini gruplara yönelmesine yol açabileceğini gösterir. Güngör, bu sürecin, devlet ve toplum arasında bir güven bunalımına neden olabileceğini ve halkın devlet tarafından sunulan dini yorumlara karşı direnç gösterebileceğini öne sürer. Bu tür analizler, Türkiye'de din ve devlet ilişkisinin karmaşık doğasını ve laiklik ilkesinin toplum üzerindeki etkilerini derinlemesine incelememizi sağlar. Güngör'ün eleştirileri, bu konuları anlama ve tartışma sürecinde önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir (Güngör, 1997: 186-191).

Erol Güngör'ün Türkiye'deki laiklik anlayışı üzerine yaptığı değerlendirmeler, laiklik ilkesinin uygulanmasında yaşanan çelişkileri ve zorlukları vurgulamaktadır. Güngör'e göre, laiklik teoride din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması anlamına gelirken, pratikte Türkiye'de bu durumun tek taraflı işlediğine işaret eder. Bu tek taraflılık, devletin dine müdahalesine izin verirken, dinin devlet işlerine karışmasını engellemek şeklinde kendini gösterir. Güngör, Türkiye'deki siyasi elitlerin halka yönelik algısının bu durumun temel nedenlerinden biri olduğunu belirtir. Siyasi elitlerin halkı "cahil ve kaba" olarak gördüğü ve bu yüzden kendilerinin daha "açık fikirli ve uygar" olduğunu düşündükleri bir bakış açısına sahip olduğunu öne sürer. Bu algı, elitlerin halkın karar verme yeteneğine güvenmemesine ve onların yerine karar verilmesi gerektiğine olan inanca yol açar. Erol Güngör, siyasetçilerin din adamlarından duyduğu korkunun, halkla olan bağlarının zayıflığından kaynaklandığını ifade eder. Din adamlarının, halkla kurdukları güçlü ve samimi ilişkiler sayesinde siyasette etkili olma ve meclise girme potansiyeli taşıdığını vurgular. Halkın güvenini kazanan din adamlarının bu nüfuzu, halk desteği sınırlı olan siyasetçiler için bir tehdit unsuru haline gelir. Güngör, din adamlarının toplumsal etkisinin ve halk üzerindeki nüfuzunun, dönemin siyasi otoritelerinin konumunu zayıflatma endişesi yarattığını belirtir. Bu durum, siyasi alan ile toplumsal güçler arasındaki gerilimin temel sebeplerinden biri olarak öne çıkar. Bu tür bir durum, demokratik değerler ve halkın kendi kaderini tayin etme hakkı açısından sorunlar yaratmaktadır. Güngör'ün eleştirileri, Türkiye'de demokrasinin ve laikliğin nasıl işlediğine dair derinlemesine bir sorgulama sunar ve bu süreçte siyasi elitlerin rolünü sorgular. Bu analiz, Türkiye'de laiklik ve demokrasi arasındaki ilişkinin karmaşık doğasını ve bu ilişkinin siyasi pratikler üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bir perspektif sağlar (Güngör, 1997: 190; Dönmez, 2017: 92).

5. İslam Dünyasında Hilafetin Gücü ve Sömürgeci Güçlerle Mücadele

Erol Güngör'ün görüşleri, dinin insan yaşamındaki merkezi rolünü ve yerini doldurabilecek başka bir sistemin bulunmadığını vurgulamaktadır. Güngör'e göre din, insanların varoluşsal ve manevi ihtiyaçlarını, yani ölüm ve yaşamın anlamı, aidiyet duygusu, ahlaki rehberlik ve ruhsal tatmin gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan temel bir toplumsal kurumdur. Tarih boyunca insanlar bu ihtiyaçları başka yollarla gidermeye çalışmış olsalar da bu çabalar genellikle yeni bir dinin veya dine benzer bir sistemin, örneğin ideolojiler, milliyetçilik veya komünizm gibi seküler inanç sistemlerinin, ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Güngör, Hristiyan dünyasında kiliseye karşı

ortaya çıkan tepkilerin ekonomik nedenlerle açıklanabileceğini ve bu tepkinin rasyonel bir temele dayandığını belirtir. Kilisenin ekonomik gücünün, büyük topraklara sahip olması ve feodal yapıda halkı sömürmesi, bu tepkilerin mantıklı bir tepki olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Kilisenin büyük topraklara sahip olması ve feodal yapı içerisinde krallar ve beylerle ittifak kurarak halkı sömürmesi, Reform hareketlerinin ekonomik temellerini oluşturmuştur. Ancak bu durum, dinin sosyal bir kurum olarak varlığını sürdürdüğü gerçeğini değiştirmez. Güngör'e göre din, toplum içinde öylesine derin bir yer tutmaktadır ki, bir dinin yerini genellikle başka bir din alır. Ayrıca, Güngör insanların materyalist bir bakış açısıyla yaşamın sonunda her şeyin sona ereceğine inanmasının, genellikle insanları tatmin etmediğini ifade eder. Ona göre, insanların kendilerini değerli hissetmeleri ve bu dünyada anlamlı bir yere sahip olduklarını düşünmeleri gerekmektedir. Bu da dinin, insanların hayatlarında anlam ve amaç sağlama kapasitesine işaret etmektedir. Örneğin, ahiret inancı, insanların ölümden sonra bir yaşam beklentisiyle hayatlarına anlam katarken; ibadetler, insanların manevi bir amaç doğrultusunda hareket etmelerine yardımcı olur. Ayrıca, dini topluluklara katılım, bireylere aidiyet ve destek duygusu sağlar, bu da onların yaşamlarında anlam bulmalarına katkıda bulunur. Güngör'ün analizi, dinin toplumsal yapılar içindeki yerinin yalnızca inanç ve ibadetle sınırlı olmadığını; aynı zamanda insanların dünyayı anlamlandırma biçimlerini ve toplumsal ilişkilerini de şekillendirdiğini ortaya koyar. Yeni dinler veya dine benzer yapılar, örneğin totaliter ideolojiler veya milliyetçi hareketler, ortaya çıktığında, bu yapıların da insanlara anlam ve amaç sunma işlevini üstlendiğini, böylece dinin yerini başka bir dinin veya dine benzer bir yapının alabileceğini belirtir. Bu durum, dinin insan deneyiminde ne kadar köklü ve değiştirilmesi zor bir yer tuttuğunu vurgulamaktadır (Güngör, 1997: 54).

İslam'ın 7. yüzyılda tarih sahnesine çıkışı ve büyük imparatorluklarla olan ilişkileri, dini ve politik dinamikler açısından oldukça önemli bir dönemi temsil eder. Erol Güngör ve benzeri tarihçiler, bu etkileşimleri derinlemesine inceleyerek, İslam'ın ve Müslüman toplumların tarih boyunca Batı ile ilişkilerini şekillendiren süreçleri daha iyi anlamamıza katkı sağlar. Güngör, İslam'ın doğuşu sırasında karşılaştığı iki süper güç olan Sasani İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu ile olan askeri, diplomatik ve kültürel ilişkileri ele alır. Sasani İmparatorluğu'nun hızlı çöküşü ve Müslümanların bu topraklara yerleşmesi, İslam'ın genişlemesinin ilk aşamalarını temsil ederken, Bizans İmparatorluğu ile süren mücadele ise iki farklı inanç sistemi arasındaki çatışmayı simgeler. Bu dönem, Hristiyan dünyası ile Müslüman dünyası arasındaki uzun süren rekabetin başlangıcı olarak kabul edilir; bu rekabet, özellikle toprak kazanımı, ideolojik üstünlük ve dini yayılma amacıyla yürütülen çatışmalar şeklinde kendini göstermiştir. Güngör, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İslam ülkelerinin Hristiyan güçler tarafından işgal edilmesini "son Haçlı Seferi" olarak nitelendiren yaklaşımlara dikkat çeker. Bu işgaller, Batılı ülkelerin İslam dünyasına yönelik süregelen önyargılarını ve düşmanlıklarını pekiştiren olaylar olarak değerlendirilir; bu önyargılar arasında Müslümanların geri kalmış ve şiddet yanlısı olduğu gibi klişeler yer almaktadır. Güngör'e göre, İslam dünyasının toparlanma süreci Batılı devletlerde endişe yaratmış ve bu toparlanma, Batı tarafından kendi egemenliğine yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Ayrıca, Güngör'ün çalışmalarında Batı'nın İslam dünyasına karşı tutumu da ayrıntılı bir şekilde ele alınır. Sovyet tehdidi ve komünizmin yayılması gibi küresel siyasi gelişmeler, Batı'nın İslam dünyasına bakış açısını olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak bu tehditler, bazı durumlarda Batı'nın İslam dünyasına karşı düşmanlığını geçici olarak gölgelemiştir. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde komünizme karşı ortak bir tehdit algısı, Batılı ülkelerin bazı İslam ülkeleriyle geçici ittifaklar kurmasına neden olmuştur. Bu tür tarihsel analizler, İslam ve Batı arasındaki ilişkilerin karmaşık doğasını ve bu ilişkilerin tarihsel sürekliliğini anlamamız açısından büyük önem taşır. Erol Güngör ve diğer tarihçilerin çalışmaları, günümüzde devam eden kültürel ve politik gerilimlerin kökenlerine ışık tutmaktadır. Bu analizler, İslam ve Batı arasındaki tarihsel etkileşimlerin hem dini hem de politik boyutlarının, günümüzün kültürel ve siyasi dinamiklerini nasıl şekillendirdiğini anlamamız açısından önem arz etmektedir (Güngör, 1997: 28; Dönmez, 2017: 92).

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1517'de Mısır'ı fethederek hilafeti ele geçirmesi hem Osmanlı tarihi hem de İslam tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu fetih, Osmanlıların İslam dünyasındaki siyasi meşruiyetini pekiştirmiş ve onları Müslümanların hem siyasi hem de manevi lideri olarak kabul ettirmiştir. Bu olay, Osmanlıların yalnızca siyasi bir güç değil, aynı zamanda İslam dünyasının manevi lideri olarak da öne çıkmalarını sağlamıştır. Hilafetin elde edilmesiyle Osmanlılar, kutsal şehirler olan Mekke ve Medine'nin koruyucusu konumuna gelmiş, bu da onların manevi otoritesini daha da güçlendirmiştir. Hilafet, İslam Peygamberi Muhammed'in vefatından sonra kurulan ve Müslümanların dini liderini belirleyen bir sistemdir. İslam'da halife, Müslümanların dini lideri olarak İslam toplumu içindeki en yüksek otoriteyi temsil eder. Ancak bu otorite, Katolik dünyasındaki Papanın sahip olduğu mutlak dini otoriteye benzer bir otorite değildir; halifenin rolü hem siyasi hem de dini boyutları kapsar, ancak halife, Papa gibi yanılmazlık iddiasında bulunmaz. Halifeler, dini rehberlik sağlamanın yanı sıra adaleti sağlama ve İslam hukukunu (şariat) uygulama sorumluluğunu da taşırlar. Osmanlılar hilafeti ele geçirdiklerinde, İslam dünyasının siyasi liderliğini de üstlenmiş oldular. Bu durum, Osmanlıların hem Anadolu'da hem de geniş bir coğrafyada Müslümanların dini ve siyasi lideri olarak kabul edilmelerini sağladı. Osmanlıların hilafetle birlikte kutsal emanetleri de İstanbul'a getirmeleri, bu liderlik iddialarını daha da meşrulaştırdı ve İslam dünyasında büyük bir saygınlık kazandı. II. Abdülhamid döneminde ise Osmanlılar, hilafetin siyasi gücünü kullanarak İslam dünyasını birleştirme ve modern dünyanın zorluklarına, özellikle de

Avrupalı güçlerin sömürgeci baskılarına ve yayılmacı politikalarına karşı koyma çabasına girişmişlerdir. Abdülhamid'in başlattığı Panislamizm hareketi, İslam ülkeleri arasında dini ve siyasi dayanışmayı artırmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda Abdülhamid, Osmanlı toprakları dışındaki Müslüman topluluklara yönelik diplomatik girişimlerde bulunmuş, bu topluluklarla ilişkileri güçlendirmek amacıyla temsilciler göndermiş ve İslam dünyasının çeşitli bölgelerinden gelen öğrenciler için İstanbul'da eğitim imkanları sağlamıştır. Bu hareket, özellikle Batılı güçlerin İslam dünyasındaki etkisine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ve günümüze kadar etkileri süren bir siyasi ve dini akım haline gelmiştir. Bu tarihsel olaylar, Osmanlı İmparatorluğu'nun hem İslam dünyasında hem de dünya tarihinde üstlendiği rolü göstermesi açısından önemlidir. Osmanlıların hilafeti ele geçirmesi ve bu otoriteyi kullanarak gerçekleştirdikleri siyasi manevralar, imparatorluğun uzun süreli etkilerini ve İslam dünyası üzerindeki liderlik rolünü pekiştirmiştir (Güngör, 1997: 131-142; Dönmez, 2017: 90).

Osmanlı İmparatorluğu'nun hilafeti ele geçirmesi ve bu unvanı kullanarak İslam dünyasında manevi bir lider olarak öne çıkması, özellikle İngiltere gibi sömürgeci güçler için ciddi bir sorun oluşturmuştur. Hilafetin Osmanlıların eline geçmesi, sömürge altındaki Müslüman topluluklar üzerinde güçlü bir etki yaratmış ve bu durum, bu toplulukların bir araya gelerek birleşik bir direniş sergileme potansiyelini artırmıştır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında İngiltere, geniş bir coğrafyada İslam topluluklarını sömürgeleştirmeye çalışırken, Osmanlı'nın hilafet makamını elinde bulundurması bu süreci karmaşık hale getirmekteydi. Hilafetin manevi otoritesi, Osmanlı Devleti'nin İslam ülkeleri üzerindeki etkisini artırıyor ve bu durum, İngiltere'nin Hindistan ve Afrika gibi bölgelerdeki İslam toplulukları üzerinde tam kontrol sağlamasını zorlaştırıyordu. Örneğin, Hindistan'daki Müslüman topluluklar arasında Osmanlı halifesine bağlılık duygusu, İngiliz yönetimine karşı zaman zaman huzursuzluk ve direniş hareketlerinin doğmasına yol açmıştır. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı uyguladığı stratejilerden biri, hilafetin meşruiyetini sorgulamak ve böylece Müslüman toplulukların Osmanlı'ya olan bağlılıklarını azaltmaktır. Bu strateji kapsamında, İngiltere, Arap Yarımadası'nda Osmanlı'ya karşı bir isyan çıkarmak amacıyla "hilafetin Kureyşliği" argümanını kullanarak, Osmanlı'nın Kureyş soyundan gelmediği ve hilafeti meşru olmayan bir şekilde ele geçirdiği fikrini yaymaya çalışmıştır. Bu argüman, hilafet makamının Kureyş kabilesine mensup olma şartına dayandığını öne sürmekteydi; bu da İslam'ın erken döneminden itibaren hilafetin meşruiyetinin Kureyş soyuna bağlandığına dair bir inanca dayanıyordu. Dolayısıyla, Osmanlı hanedanının Kureyş'ten gelmemesi, İngiltere tarafından hilafetin gayrimeşru olduğu yönünde bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Kureyş soyundan gelmek, Müslüman topluluklar için hilafet makamının meşruiyetinin önemli bir ölçütüydü; çünkü İslam Peygamberi Muhammed'in Kureyş kabilesinden olması, bu soyu dini liderlik için özel bir konuma getiriyordu. Bu propaganda, bölgedeki Arap liderlerin Osmanlı'ya karşı ayaklanmalarını teşvik etmiştir. Örneğin, Mekke Şerifi Hüseyin bu propagandadan etkilenerek Osmanlı'ya karşı bir isyan başlatmış, İngilizlerin vaat ettiği bağımsızlık ve mali destek de bu kararı güçlendirmiştir. Mekke Şerifi Hüseyin'in İttihat ve Terakki yönetimine karşı başlattığı Arap İsyanı, İngilizlerin bu propagandasının yanı sıra sağladıkları mali ve askeri desteğin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. İngiltere, Şerif Hüseyin'e silah, para ve askeri danışmanlık sağlayarak isyanın güçlenmesine büyük katkı sunmuştur. Bu destek, Şerif Hüseyin'in isyanının başarısını artırmış, Osmanlı'ya karşı direnişin daha organize ve etkili bir hale gelmesine olanak tanımıştır. Şerif Hüseyin ise mücadelesini Osmanlı halifesiyle değil, İttihatçılarla olduğu iddiasıyla meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra, Çanakkale Savaşı sırasında İngilizlerin Müslüman Hint askerlerini kullanması ve bu askerleri, "İttihatçılar tarafından hapsedilmiş bir halifeyi kurtarmaya gidiyoruz" diyerek motive etmeye çalışmaları, hilafetin stratejik ve psikolojik bir araç olarak nasıl kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca, Enver Paşa'nın Orta Asya'da "damad-ı halife-i Müslimin" unvanını kullanarak Ruslara karşı yürüttüğü mücadele de hilafet unvanının dayanışma ve meşruiyet aracı olarak nasıl kullanıldığının bir başka örneğidir. Enver Paşa, bu unvanı kullanarak Buhara ve Hive gibi Orta Asya'daki yerel Müslüman toplulukların desteğini kazanmaya çalışmış ve kendisini halifenin damadı olarak tanıtarak mücadelede dini bir motivasyon yaratmıştır. Bu sayede, Müslüman halkın dini bağlılıklarını harekete geçirerek Ruslara karşı daha güçlü bir direniş örgütlemeyi başarmıştır. Bu tür stratejik manevralar, Osmanlı hilafetinin hem İslam dünyasında hem de küresel siyasette ne kadar önemli bir rol oynadığını ve sömürgeci güçlerle olan ilişkilerde ne denli belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Hilafet, Osmanlı Devleti'nin dini ve siyasi liderlik iddiasının bir simgesi olarak, İslam dünyasında büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bu etkinin somut örnekleri arasında, Osmanlı Devleti'nin İslam dünyasındaki dini meşruiyetini pekiştirmesi, Müslüman topluluklar arasında birlik çağrısı yapması ve özellikle I. Dünya Savaşı sırasında cihat ilan ederek Müslümanların desteğini mobilize etme girişimleri yer almaktadır. Enver Paşa bu imajıyla güçlenirken, İngilizler Enver Paşa'nın II. Abdülhamid'i deviren İttihatçılardan biri olduğunu söyleyerek onun bu imajını zayıflatmaya çalışmıştır (Güngör, 1997: 138-141).

6. Din ve Milliyetçilik Anlayışı

Erol Güngör, Türk sosyolojisi ve milliyetçilik üzerine kapsamlı çalışmalar yapmış önemli bir akademisyen ve düşündürdür. Güngör'ün milliyetçilik anlayışı, Türk toplumunun tarihi ve kültürel bağlamına derinlemesine nüfuz eden bir perspektif sunar. Bu alanda çok katmanlı bir yaklaşım geliştirmiştir. Güngör'ün milliyetçilik üzerine düşüncelerini anlamak için, onun Türk-İslam sentezi, etnik milliyetçilik eleştirisi ve milliyetçiliğin sosyal dinamiklerle ilişkisi gibi temel kavramlarını incelemek faydalı olacaktır. Güngör, Türk kimliğinin ve milliyetçiliğinin anlaşılmasında İslam'ın merkezi bir rol oynadığını özellikle vurgular. Ona göre,

İslam, Türk milletinin kültürel değerlerini, toplumsal dayanışmasını ve manevi birliğini pekiştiren temel unsurlardan biridir. Ona göre, Türk milliyetçiliği İslam'la iç içe geçmiş bir yapıdadır ve bu sentez, Türk kültürünün ve tarihinin ayrılmaz bir parçasını oluşturur. İslam, Türk tarihindeki pek çok önemli dönemin—Selçuklu ve Osmanlı gibi—temelinde yer almaktadır; bu nedenle Türk milliyetçiliğini sadece etnik köken üzerinden değil, kültürel ve dini unsurlar üzerinden de değerlendirmek gerekmektedir. Güngör, Türk milliyetçiliğini yalnızca etnik kökene dayandıran dar kapsamlı milliyetçilik yaklaşımlarına, özellikle Nihal Atsız gibi düşünürlerin savunduğu türden etnik merkezli milliyetçilik anlayışlarına eleştirel bir bakış açısı sunar. Ona göre, milliyetçilik daha geniş bir kültürel ve tarihsel bağlamda ele alınmalıdır. Etnik kökeni tek belirleyici olarak gören milliyetçilik anlayışları, Türk tarihinin zenginliğini ve çeşitliliğini göz ardı eder ve bu yaklaşımlar Türk kimliğinin çok boyutlu yapısını eksik bırakır. Güngör, Türk kimliğinin ve milliyetçiliğinin tarihsel ve kültürel boyutlarıyla birlikte ele alınması gerektiğini savunur. Milliyetçiliği yalnızca bir ideoloji olarak değil, aynı zamanda sosyal bir olgu olarak değerlendirir. Türk toplumunun çeşitli sosyal ve ekonomik değişimlerle nasıl şekillendiğini ve bu değişimlerin milliyetçilik üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde ele alır. Milliyetçiliğin toplumsal yapı içindeki değişimlere nasıl adapte olduğunu ve bu süreçlerin Türk toplumu üzerindeki yansımalarını analiz eder. Örneğin, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte toplumun modernleşme sürecine girmesi ve bu süreçte milli kimliğin yeniden tanımlanması, milliyetçilik anlayışında da önemli değişimlere yol açmıştır. Bu bağlamda Güngör, milliyetçiliğin, toplumsal değişimler ve modernleşme süreçleriyle uyum içinde olması gerektiğine dikkat çeker. Erol Güngör, Türkiye'de milliyetçilik üzerine derinlemesine düşünen ve bu konuda önemli çalışmalar yapmış bir isimdir. Onun çalışmaları, Türk milliyetçiliğini anlamak ve bu konudaki akademik tartışmalara katkıda bulunmak için değerli bir kaynak olmaya devam etmektedir. Güngör'ün milliyetçilik anlayışı, Türk toplumunun tarihi, kültürel ve dini unsurlarını kucaklayan kapsamlı bir perspektif sunar. Bu anlayışa göre milliyetçilik, toplumsal dayanışmayı ve ortak değerleri ön plana çıkarmalıdır. Bu bakış açısı, Türk milliyetçiliğinin daha geniş ve kapsayıcı bir şekilde ele alınmasını sağlamış ve bu doğrultuda önemli bir katkı sunmuştur (Güngör, 1995: 12).

Erol Güngör, Türkiye'de milliyetçilik ve kimlik meselelerine derinlemesine eğilen önemli bir düşünür olarak, Türk milliyetçiliği ve Türk-İslam sentezini ele alırken, etnik kökene dayalı mikro milliyetçilik anlayışlarına karşı çıkmıştır (Güngör, 1997: 102). Güngör'ün eserlerinde, Türk kimliğinin oluşumunda İslam'ın oynadığı rol ve bu iki unsurun birbirinden ayrı düşünülemeyeceği vurgulanır. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu döneminde İslam, devletin resmi ideolojisi olarak Türk kimliğinin şekillenmesine katkıda bulunmuş; Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde İslam, sosyal ve kültürel yaşamın merkezinde yer alarak Türk toplumunun ortak değerlerini ve kimliğini pekiştirmiştir. Güngör'e göre milliyetçilik, sadece etnik köken üzerinden tanımlanamaz ve tanımlanamamalıdır. Türk milliyetçiliğini yalnızca Türk etnik kökenine indirgeyen yaklaşımlar, Türk tarihini ve kimliğini dar bir çerçeveye sıkıştırır. Güngör, özellikle Nihal Atsız ve benzeri Türkçü grupların Türk tarihini yalnızca Orta Asya bozkırlarına ve antik Türk hükümdarlarına dayandırma eğilimlerini eleştirir. Bu tür yaklaşımlar, Türk tarihinin çok yönlü ve karmaşık yapısını göz ardı etmekte ve bu zenginliği dar bir perspektifle sınırlandırmaktadır. Güngör, bu grupların geçmişte Metehan'a gitmiş olmalarına rağmen Selçuklu ve Osmanlı'yı yok saymalarını açıkça eleştirir. Ona göre, Selçuklu ve Osmanlı gibi İslam'ı merkezine alan tarihsel dönemler, Türk kimliğinin önemli bileşenleridir ve bu dönemlerin göz ardı edilmesi, Türk milliyetçiliğinin eksik bir şekilde kavranmasına neden olur. Bu gruplar, Selçuklu ve Osmanlı gibi İslam'ı merkeze alan tarihsel dönemleri görmezden gelerek milliyetçiliği bir tür etnik puritanizm olarak sunmaya çalışmıştır. Güngör, bu yaklaşımın Türk tarihinin ve kültürünün zenginliğini ve çeşitliliğini daraltıcı bir nitelik taşıdığını ifade eder (Güngör, 2007: 92).

Güngör'ün eleştirileri, Ziya Gökalp gibi düşünürlerin fikirleriyle de örtüşmektedir. Gökalp, Türk milliyetçiliğini tanımlarken İslam'ın merkezi bir rol oynadığını savunmuş, Türk-İslam sentezini Türk milliyetçiliğinin temel taşı olarak görmüştür. Gökalp, İslam'ın Türk toplumunun ortak değerlerini pekiştirdiğini ve Türk kültürünün manevi temelini oluşturduğunu düşünmüştür; bu nedenle İslam, Türk kimliğini birleştirici ve bütünleştirici bir unsur olarak işlev görür. Gökalp'e göre, İslam, Türk kimliğinin birleştirici ve tanımlayıcı bir unsuru olarak işlev görür. Güngör de bu görüşü destekleyerek, Türk-İslam sentezinin Türk milletinin tarihsel ve kültürel gelişiminde hayati bir öneme sahip olduğunu vurgular. İslam, Türk toplumunun ortak değerlerini ve manevi birliğini pekiştiren, kimlik oluşumuna katkıda bulunan bir unsurdur. Gökalp'in düşüncesine göre, İslam, Türk kültürünün ahlaki ve toplumsal yapısını da şekillendirmiştir ve bu nedenle Türk kimliğini anlamak için İslam'ı göz ardı etmek mümkün değildir. Güngör ayrıca, Cumhuriyetin kuruluşunda Ziya Gökalp'in etkisinin yanı sıra, Abdullah Cevdet gibi isimlerin ve cumhuriyetçi ideolojinin rolünü de vurgular. Güngör'e göre Cumhuriyet dönemi ideolojisinin oluşumunda Gökalp'in fikirleri oldukça etkili olmuştur; ancak bu dönemde farklı düşünce akımları da Cumhuriyet'in yönünü şekillendirmiştir. Abdullah Cevdet, Batılılaşma ve modernleşme konusundaki radikal düşünceleriyle, özellikle Osmanlı toplumunun Batı'daki gibi laik bir yapıya kavuşması gerektiği ve pozitivist felsefenin benimsenmesi gerektiği yönündeki görüşleriyle dikkat çekerken, Gökalp ise bu süreçte milli ve dini unsurların korunması gerektiğini savunmuştur. Güngör, Gökalp'in milliyetçilik anlayışını, Türk toplumunun kültürel değerleriyle uyumlu bir modernleşme sürecine katkı sağladığı için önemli bulur. Gökalp'in ırkçılıkla ilişkilendirilmesine karşı çıkan Güngör, onun milliyetçiliğinin kültürel ve tarihsel bağlamda bir kimlik oluşturma çabası olduğuna dikkat çeker. Gökalp, ırk kavramını reddederek, Türk milliyetçiliğinin kültürel bir zemin üzerinde şekillenmesi gerektiğini belirtmiştir. Gökalp, ırkın milliyetçilik için birleştirici değil, ayrıştırıcı bir unsur olduğunu

düşünmüş ve bu nedenle Türk kimliğinin kültürel değerler, ortak tarih ve din üzerinden inşa edilmesinin daha kapsayıcı ve bütünleştirici bir yaklaşım sunduğunu savunmuştur. Güngör'e göre Gökalp'in bu yaklaşımı, Türk milliyetçiliğini daha geniş ve kapsayıcı bir çerçevede ele almayı mümkün kılmıştır. Bu, sadece etnik bir kimlikten ziyade, kültürel, tarihi ve dini unsurları içeren bir milliyetçilik anlayışıdır. Güngör, bu çerçevenin Türk toplumunun birliğini güçlendirdiğini ve toplumsal çatışmaları azaltmada önemli bir rol oynadığını savunur (Güngör, 2007: 92).

Erol Güngör'ün milliyetçilik anlayışı, Türk kimliğinin hem tarihsel hem de kültürel unsurlarını kucaklayan, etnik kökene dayalı dar bir milliyetçilik anlayışından kaçınan bir çerçeve sunar. Ona göre, Türk milliyetçiliği sadece bir etnik grubun çıkarlarını savunmak yerine, tüm Türk toplumunun ortak değerlerini ve tarihsel birikimini yüceltmelidir. Güngör'ün Türk-İslam sentezi yaklaşımı, Türk kimliğinin yalnızca etnik köken veya milliyetçilikle tanımlanamayacağını, aynı zamanda dini ve kültürel unsurların bu kimliğin şekillenmesinde kritik rol oynadığını ifade eder. Bu nedenle Türk-İslam sentezi, Türk kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak yer alır ve bu sentez, Türk milliyetçiliğinin daha kapsayıcı ve derinlemesine bir anlayışını ifade eder (Güngör, 2007: 92).

Güngör'e göre, milliyetçilik, toplumun ortak değerleri, tarihi ve kültürel birikimi üzerinden şekillenmelidir. Bu bağlamda, Türk milliyetçiliği, toplumun farklı kesimlerini bir araya getiren ve ortak bir kimlik inşa eden bir rol üstlenir. Güngör, milliyetçiliğin toplumun sosyal ve kültürel dinamiklerine uygun olarak yeniden tanımlanması gerektiğini savunur. Toplumsal değişimler ve modernleşme süreçleri, milliyetçilik kavramının da bu değişimlere uyum sağlamasını gerektirir. Güngör, Türk toplumunun modernleşme sürecinde kendi kültürel değerlerini ve tarihsel kimliğini koruyarak ilerlemesi gerektiğini belirtir. Bu hem milli kimliğin korunması hem de toplumun modern dünyaya entegrasyonu açısından önemlidir. Güngör'ün milliyetçilik anlayışı, aynı zamanda milliyetçiliğin birleştirici yönüne de vurgu yapar. Ona göre, milliyetçilik, toplumun farklı kesimlerini ortak bir ideal etrafında birleştirmeli ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmelidir. Etnik veya mezhepsel farklılıkların milliyetçilik içinde bir çatışma unsuru olarak görülmesi, Güngör'e göre, milliyetçiliğin asli işlevine aykırıdır. Milliyetçilik, farklı kimlikleri bir araya getirerek, ortak bir kültürel ve tarihi miras etrafında bir bütünleşme sağlamalıdır. Bu noktada Türk-İslam sentezi, toplumun farklı kesimlerinin bir araya gelmesini kolaylaştıran bir çerçeve sunar (Güngör, 2007: 92).

Erol Güngör'ün düşüncelerinde, milliyetçiliğin toplumsal bir olgu olarak ele alınması da büyük bir öneme sahiptir. Milliyetçilik, sadece siyasi bir ideoloji değil, aynı zamanda toplumun kültürel ve sosyal yapısını şekillendiren bir faktördür. Güngör, milliyetçiliğin, toplumsal değişimlerle nasıl şekillendiğini ve bu süreçlerin milliyetçiliği nasıl etkilediğini analiz eder. Türk toplumunun geçirdiği sosyal ve ekonomik değişimlerin milliyetçilik üzerindeki etkilerini inceleyen Güngör, milliyetçiliğin toplumsal yapıdaki değişimlere nasıl adapte olduğunu ve bu süreçlerin Türk toplumu üzerindeki yansımalarını detaylı bir şekilde ele alır. Örneğin, Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında yaşanan modernleşme süreci, milliyetçilik anlayışında da önemli değişimlere yol açmıştır. Güngör'e göre bu değişimler, Türk milliyetçiliğinin daha kapsayıcı ve modern bir kimlik oluşturmaya zemin hazırlamıştır. Erol Güngör'ün milliyetçilik anlayışı, Türk kimliğinin tarihsel, kültürel ve dini unsurlarını kapsayan ve bu unsurların bir arada uyum içinde bulunmasını savunan bir perspektif sunar. Güngör, Türk milliyetçiliğini dar bir etnik kimliğe indirgemektense, toplumsal dayanışmayı ve ortak değerleri ön plana çıkaran bir anlayış geliştirmiştir. Bu bakış açısı, milliyetçiliğin toplumun tüm kesimlerini kucaklayan, birleştirici ve bütünleştirici bir işlev üstlenmesi gerektiğini ortaya koyar. Türk-İslam sentezi, bu milliyetçilik anlayışının önemli bir unsuru olarak, farklı kimliklerin ortak bir kimlikte bütünleşmesine katkıda bulunur (Güngör, 2007: 92).

7. Sonuç

Erol Güngör, modernleşmenin yalnızca teknolojik yeniliklerin benimsenmesiyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda bu yeniliklerin toplumun manevi değerleriyle uyumlu olması gerektiğini savunur. Güngör'e göre modernleşme, yalnızca teknolojinin ithal edilmesi veya yabancı unsurların benimsenmesi değil, bu yeniliklerin toplumun kültürel ve sosyal yapısıyla uyumlu bir şekilde bütünleştirilmesidir. Toplumun bireylerinin değer yargıları, inançları ve kültürel kimlikleri, özellikle aile yapısı, dini inançlar ve geleneksel sanatlar gibi unsurlar modernleşmenin vazgeçilmez bir parçası olarak korunmalı ve geliştirilmelidir.

Güngör, "Batı'nın teknolojisini alalım, kültürünü almayalım" şeklindeki yaygın yaklaşımı eleştirir ve teknolojik ilerlemenin kültürel bağlamından koparılamayacağını vurgular. Örneğin, Batı'daki bilimsel ve teknolojik gelişmeler, bireysel özgürlükler ve rasyonel düşünce gibi kültürel unsurların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır; bu nedenle, sadece teknolojiyi almak, bu unsurlardan yoksun bir modernleşme çabası olacaktır. Ona göre, Batı'nın bilim ve teknoloji alanlarındaki başarısı, bu gelişmelerin kültürel, sosyal ve düşünsel temellerle bir bütün oluşturmaktan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Batı'dan sadece teknik bilgi almak, bu bilgiye dayanan zihniyet ve toplumsal yapıyı göz ardı etmek, modernleşme sürecinde eksik bir yaklaşım sergilemek anlamına gelir.

Güngör'e göre, modernleşmenin başarısı, yalnızca dışsal yenilikleri taklit etmekle değil, bu yenilikleri toplumun kimlik ve değer sistemleriyle bütünleştirmekle mümkün olabilir. Bu düşünce, Müslüman toplumların modernleşme sürecinde karşılaştıkları temel ikilemlerden biri olan "taklit mi, özgünlük mü?" sorusuna tarihsel bir perspektiften yanıt arar. Güngör, Müslüman dünyasının modernleşme sürecinde yaşadığı sıkıntıların temelinde, Batı'yı tamamen kopyalama ve kendi kültürel köklerini göz ardı etme gibi yaklaşımların yattığını belirtir.

Güngör, İslam dünyasının modernleşme sürecini değerlendirirken tarihsel tecrübelerin ve kültürel sürekliliğin önemine vurgu yapar. Ona göre, Müslüman toplumlar, tarihsel ve kültürel miraslarından güç alarak

modern dünyanın gereklerine uyum sağlayabilirler. Bu uyumun sağlanabilmesi için, İslam'ın temel prensiplerinden sapmadan modernleşmenin, ancak kendi kültürel köklerine sadık kalan bir yaklaşımla mümkün olacağını ifade eder. Modernleşme sürecinde kültürel ve dini değerlerin korunmasının zorunlu olduğunu savunur.

Laiklik de Güngör'ün önemle üzerinde durduğu konulardan biridir. Güngör, laiklik kavramını değerlendirirken, din ve devlet işlerinin ayrılmasının ötesinde, laikliğin toplumda dinin rolünün tamamen dışlanmaması gerektiğini savunur. Ona göre, laiklik din özgürlüğünü ve dini değerlerin toplumsal hayatta varlığını sürdürebilmesini de güvence altına almalıdır. Güngör, laikliğin bu şekilde daha kapsayıcı ve toplumsal uzlaşmayı destekleyici bir şekilde ele alınması gerektiğini vurgular. Güngör, laikliğin din ve devlet işlerinin ayrılması prensibine dayandığını, ancak Türkiye'de bu kavramın zamanla dinin toplumsal hayattan tamamen dışlanması anlamına gelecek şekilde yorumlandığını belirtir. Bu durumun, toplumda derin ayrışmalara ve kimlik bunalımlarına yol açtığını ifade eder. Ona göre laiklik, daha dengeli bir şekilde uygulanmalı ve din ile devlet ayrılığı toplumsal uzlaşmayı sağlayacak biçimde ele alınmalıdır. Laikliğin doğru bir anlayışla uygulanması, toplumun farklı kesimlerinin bir arada yaşayabileceği bir uzlaşma zemini yaratabilir.

Milliyetçilik kavramı da Güngör'ün eserlerinde yeniden ele alınan bir konudur. Güngör, milliyetçiliği etnik bir bağlamdan çıkarak kültürel bir zemine oturtur. Ona göre Türk kimliği, tarihsel ve kültürel unsurlarıyla bir bütün oluşturur ve bu kimlik sadece etnik aidiyet üzerine inşa edilemez. Milliyetçilik, toplumu oluşturan bireylerin ortak tarih ve kültürel birikimleri üzerine kurulmalıdır. Bu yaklaşım, Türk-İslam sentezi düşüncesinin temel taşlarından birini oluşturur. Türk-İslam sentezi, Türk kültürel mirası ile İslamî değerlerin uyumlu bir şekilde harmanlanarak toplumun kimlik ve birlik duygusunu güçlendirmeyi amaçlar. Güngör, yalnızca etnik köken ekseni milliyetçiliğin toplumsal birliği zedeleyebileceğini ve derin ayrışmalara yol açabileceğini ifade eder. Bu nedenle, milliyetçiliğin kültürel ve tarihsel birikimlerle desteklenmesi, toplumun bütünleşmesine katkı sağlayacaktır.

Erol Güngör, Batı ve İslam dünyası arasındaki ilişkileri değerlendirirken Arnold Toynbee'nin medeniyetler arası etkileşim analizlerinden esinlenir. Batı'nın modernleşme modellerine karşı Müslüman toplumların verdiği tepkilerin çeşitliliğine dikkat çeker; bazı toplumların direniş gösterdiğini, bazılarının ise uyum sağladığını belirtir. Ancak Güngör'e göre, Müslüman toplumlar Batı'nın modernleşme modellerini olduğu gibi benimsemek yerine, kendi tarihsel ve kültürel tecrübelerine uygun bir modernleşme anlayışı geliştirmelidir. Bu yaklaşım, İslam'ın modern dünyadaki rolünü ve Müslüman toplumların geleceğini anlamak açısından önemli bir rehberdir.

Güngör, modernleşme sürecinde geleneksel değerlerle modernleşme arasında denge kuramamanın toplumu kimlik krizine sürükleyebileceği konusunda uyarır. Modernleşme süreci, yalnızca yüzeysel değişimlerle değil, toplumun derin yapısına etki eden bir dönüşümle gerçekleştirilmelidir. Toplumların kendi öz değerlerini göz ardı etmeden modernleşmeye yönelmeleri, sosyal uyum ve birlik açısından kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, Güngör'ün modernleşme anlayışı, Batılılaşma yerine modernleşmeyi, taklit yerine yaratıcılığı ve özgünlüğü vurgular.

Erol Güngör'ün İslam ve Türk modernleşmesi üzerine düşünceleri, günümüzde de geçerliliğini koruyan derin analizler sunmaktadır. Onun eserleri, Türkiye'nin modernleşme sürecinde yaşadığı çelişkileri anlamak ve çözmek için önemli bir rehber niteliğindedir. Modernleşme ile geleneksel değerler arasında bir denge kurulmasının, toplumsal uyumun sağlanması ve kimlik krizlerinin önlenmesi için şart olduğunu belirtir. Bu bağlamda, onun fikirleri sadece Türkiye için değil, İslam dünyasının genelinde modernleşme tartışmalarına katkı sunan değerli bir kaynak olarak öne çıkar. Özellikle modern dünyada özgün kalabilme ve kendi kökleriyle bağını koparmadan değişim sürecine dahil olabilme arayışı, Güngör'ün düşüncelerinde merkezi bir yer tutar.

Kaynakça

- Aksoy, E. (2018). Erol Güngör'ün Türk modernleşmesi üzerine görüşleri. *Cumhuriyet Dönemi Milli Düşünce Sistematğinde Erol Güngör Sempozyumu*, (ss. 385-391) Kırşehir.
- Dönmez, S. (2017). *Erol Güngör 'de modernleşme ve din* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Güngör, E. (1982). *İslam tasavvufunun meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (1995). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (1997). *İslam'ın bugünkü meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (1998). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (2000). *Tarihte Türkler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (2007). *Dünden bugünden tarih-kültür-milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Güngör, E. (2011a). *Sosyal meseleler ve aydınlar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (2011b). *Türk kültürü ve milliyetçilik* (21. basım). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, Ş. (1996). Erol Güngör. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kara, İ. (2001). *Bir felsefe dili kurmak: Modern felsefe ve bilim terimlerinin Türkiye'ye girişi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Mirzaoglu, R. (1998). *Erol Güngör'ün yetişmesinde muhitinin önemi*. Prof. Dr. Erol Güngör'ün anısına armağan. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Sezgin, F. (2016). 6 Mayıs 2016 Prof. Dr. Fuat Sezgin-Öğrencilerle söyleşi. *İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı*. <https://dergipark.org.tr/download/issue-file/5825>
- Subaşı, N., (1996), Türk aydınının din anlayışı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vayni, C. (2014). *Türk düşünce hayatında Erol Güngör* (2. basım). İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Yazgan, T. (2018). *Bozkırın mefkuresi Erol Güngör*. Ankara: Altınordu Yayınları.

Araştırmacıların Çıkar Çatışması Beyanı (Declaration of Researcher's Conflict of Interest)

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır. (There is no potential conflicts of interest in this study.)

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı (Declaration of Research and Publication Ethics)

Etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasına gerek olmayan bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. (This study which does not require ethics committee approval and/or legal/specific permission complies with the research and publication ethics.)

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı (Researcher's Contribution Rate Statement)

Yazar, makalenin tamamına yalnız kendisinin katkı sağlamış olduğunu beyan eder. (I am a single author of this paper. My contribution is 100%.)

Islam and Turkish Modernization according to Erol Güngör

Extended Summary

Erol Güngör is an important thinker when it comes to understanding Turkish modernization, Islam, nationalism, and cultural identity. His works explore the challenges and contradictions that Muslim societies face as they encounter Western technological and scientific advancements. Güngör argues that modernization is heavily influenced by Western values, such as individualism, rationalism, and secular governance, and Muslim societies need to integrate these innovations while also preserving their cultural and religious traditions.

According to Güngör, the Islamic world is experiencing both "conformity and awakening" in response to modernization. Some parts of Muslim societies embrace Western progress because they see it as necessary for advancement, while others resist these changes, believing that they threaten Islamic traditions and cultural identity. Güngör believes that the best way to resolve this tension is to find ways to align Islamic cultural values with the requirements of the modern world. For example, promoting education that integrates both modern scientific knowledge and Islamic ethical teachings, encouraging economic practices that respect Islamic financial principles while fostering innovation, and supporting governance models that respect democratic values without compromising religious beliefs are potential strategies for achieving this alignment. He emphasizes that this alignment should be deeply rooted in the social and moral foundations of Islamic culture, ensuring that modernization serves society without eroding its spiritual core.

When examining Turkey's modernization, Güngör is critical of the approach taken during the early Republican era, which encouraged adopting Western technology while rejecting Western cultural values. He finds this approach unrealistic because technological advancements inevitably bring cultural influences with them, such as changes in social norms, consumer habits, and shifts in values like individualism and secularism. Güngör argues that technology is not just a set of tools but also carries a worldview that shapes the society adopting it. As a result, Turkey's modernization process has led to a fragmented cultural identity, where the country struggles to fully embrace either its Islamic heritage or the Western ideals it aims to adopt. This fragmentation, according to Güngör, has led to confusion and disorientation within Turkish society, making it challenging to form a cohesive national identity.

Güngör also discusses the issue of secularism in Turkey, which he believes has been misunderstood and improperly applied. He argues that while secularism ideally means the separation of religion and state, in practice, it has often meant state control over religion in Turkey. This state intervention, Güngör points out, has resulted in significant restrictions on religious life and public expression, causing deep tensions within society. He believes that secularism should allow for the coexistence of religion and the state without imposing limitations on individual religious freedoms. For example, Güngör envisions a model similar to those in some European countries, where religion is acknowledged in the public sphere, and religious communities are free to express their beliefs while maintaining a clear boundary with state affairs. Güngör argues that a balanced approach to secularism is essential for maintaining social harmony and ensuring that religious values are respected within a modern, democratic society.

Nationalism is another key theme in Güngör's thought. He believes that Turkish nationalism should not be narrowly defined by ethnic identity but should also include cultural and religious aspects. For Güngör, Turkish identity cannot be separated from Islam, as Islam has played a central role throughout history in shaping the values, traditions, and worldview of Turkish society. He emphasizes that Turkish nationalism must recognize the cultural significance of Islam and its contribution to the nation's collective identity. This perspective is in line with the Turkish-Islamic synthesis, which views Turkish identity as a blend of Islamic values and Turkish heritage, creating a more inclusive understanding of what it means to be Turkish.

Güngör also argues that religion is an essential part of human societies, and no secular or ideological system can fully replace the social and spiritual functions that religion provides. Specifically, religion offers community support, a shared moral framework, and spiritual fulfillment—elements that secular systems struggle to replicate. He believes that religion is not just about personal belief but also plays a crucial role in establishing moral values, social cohesion, and a shared sense of purpose. Religion, according to Güngör, provides individuals with a sense of belonging and a moral compass that guides their behavior in both personal and social contexts. Without these religious foundations, he argues, societies risk losing their ethical direction and the social bonds that hold them together.

In conclusion, Erol Güngör's analyses provide valuable insights into the challenges faced by Muslim societies in the context of modernization, secularism, and national identity. Güngör believes that Muslim societies should not reject modernity outright but should find ways to integrate technological and scientific advancements while respecting and preserving their cultural and religious traditions. His critiques of secularism highlight the importance of respecting religious beliefs and practices in democratic societies, suggesting that a balanced form of secularism can help maintain social harmony. Meanwhile, his thoughts on nationalism emphasize the central role of Islam in shaping Turkish identity, advocating for a form of nationalism that embraces cultural and religious diversity. Through his works, Güngör offers a framework for how Muslim societies can navigate the challenges of modernity without losing their cultural integrity, paving the way for a more harmonious and integrated future.